

1923-1950 ARASI TÜRK ROMANINDA OSMANLI TOPLUMU

Gizem Akyol*

OTTOMAN SOCIETY IN TURKISH NOVEL BETWEEN 1923-1950

ABSTRACT

This article named “Ottoman Image in Turkish Novel between 1923 and 1950” aims to define the perception of Ottoman by the republic period writers. Image is not the reality itself. Thus the Ottoman image reflected by writers is more important in novels than the Ottoman in historicity. In this context, the novels are evaluated as writer-centric, but due to the social, cultural and the political conjuncture that formed the Ottoman perception of the republic period writers, these perspectives are also included. So while interpreting the Ottoman image, information from sciences such as history and sociology are also used.

Keywords: Image, Turkish novel, context, writer.

ÖZET

“1923-1950 Arası Türk Romanında Osmanlı İmajı” adlı bu çalışma, Osmanlı'nın Cumhuriyet dönemi yazarları tarafından nasıl algılandığını ortaya koymayı amaçlayan bir imaj çalışmasıdır. İmaj, gerçeğin kendisi değildir. Bu nedenle, romanlarda tarihsel gerçeklik boyutundaki Osmanlı değil, yazarların yansıttığı Osmanlı önem kazanmaktadır. Bu bağlamda romanlar yazar merkezli olarak değerlendirilmiş; ancak Cumhuriyet dönemi yazarlarının Osmanlı algısını şekillendiren sosyal, kültürel ve siyasal konjonktür, çalışmaya bu açılardan da yaklaşmayı gerekli kılmıştır. Bu nedenle imajın yorumlanması aşamasında tarih ve sosyoloji gibi bazı bilimlerin sunduğu bilgilerden de yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Türk romanı, bağlam, yazar.

* Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

...

1923-1950 yılları arası, Türk toplumunun sosyal ve siyasal olarak kendini yeniden tanımladığı bir döneme işaret eder. Söz konusu dönemde, imparatorluk enkazı üzerinde hayat bulan ilke ve inkılâplarla yeni bir toplum ve insan modeli yaratılmaya çalışılır. 1925-1928 yılları arasındaki devrimler Türkiye'nin kültürel gelişmesinde de bir çığır açar. “Devlet, kültürel hayatı kendi yenilikçi görüşlerine göre yönetmek için araya” girer (Karpat, 1971: 41). Bu dönemde, ilke ve inkılâpların halka duyurulması ve benimsetilmesi amacıyla devletin yararlandığı aygıtlardan biri edebiyattır. Özellikle de romanlar aracılığıyla benimsetilmek istenen değerlerin yaygınlaşması hedeflenir. Söz konusu durum, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir kanonlaşmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde yazılan romanların birçoğu kanonikleşerek ulus-devletin “kuruluş anlatıları”na dönüşmüştür (Parla, 2004: 51). Cumhuriyet'in ilk yıllarında iktidar, özellikle zihinleri henüz eskiye çok fazla bulaşmamış genç nesilleri istenildiği gibi yetiştirmek, onların her birini ‘iman etmişler’ olarak sisteme ekleyebilecek kültürel ve moral değerleri aşılama için ‘okul’a, yani eğitime özel bir önem vermiştir. (Issı, 2004: 362). 1930-1940 yılları arası Tek Parti iktidarının kurumsallaştığı yıllardır. Ayrıca bu dönem, bütün dünyada otoriter devlet anlayışlarının yaygınlık kazandığı bir zamana işaret eder. Dünya ekonomik bunalımının sebep olduğu maddi ve manevi sıkıntıların yol açtığı uluslararası konjunktür, seçkin ve otoriter stratejilerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye’de de bu durumun yansımalarını görmek mümkündür. Edebiyatın kanonlaşmasını da aynı stratejinin bir parçası olarak düşünmek gerekir.

Alemdar Yalçın’a göre bu dönem romancılarımızın en önemli zaafı bir “devr-i sabık” yaratmaya çalışmalarıdır (Yalçın, 2006: 21). Tek Parti iktidarı “kültür devrimi” ile Batılılaşmanın toplumun tüm alanlarına yayılmasını amaçlamış ve sabıkalı bir devir imajı yaratılarak Batılılaşmanın daha kolay kabullenilmesini hedeflemiştir. Batılılaşma konusunun Tanzimat döneminden beri ele alındığı bilinmektedir. Yanlış Batılılaşmanın eleştirisi, Batılılaşmanın sınırlarının ne olması gerektiği gibi konular yeni olmamakla birlikte, Cumhuriyet romanlarında bu konunun ele alınış sebebi Osmanlı romanlarından farklılık gösterir. Çünkü Cumhuriyet dönemi yazarları Osmanlı'nın, Batılılaşmaya yanlış kapıdan girdiğini düşünmektedirler ve aslında eleştirilen konu Batılılaşma değil, Osmanlı Batılılaşmasıdır. Türk inkılâp hareketi bir anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun metodlarına karşı bir isyan olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, “medeni ve asrî bir heyet-i ictimaiye” kurmak esasına dayanmak için eldeki müesseselerin değiştirilmesi gerekliliği duyulmuş ve maziden kalan şeyler tasfiye edilmiştir. Cumhuriyet dönemi Türk romanı böyle bir mantalite içinde şekillenmiştir.

1923-1950 yılları arasındaki romanlarda Osmanlı'nın genel olarak siyasal ve kültürel olmak üzere iki açıdan ele alındığı görülmektedir. Ancak bu iki bakış şekli, çoğu zaman birbirinden kesin bir şekilde ayrılmaz. Örneğin siyasî olarak Osmanlı'yı

kötüleyen bir yazar, kültürel kurumları açısından çoğu zaman Osmanlı'nın örnek alınması gerektiğine işaret edebilir. Bir Osmanlı padişahına yönelik olumsuz bir bakış açısının var olduğu bir romanda aynı zamanda Osmanlı'da geleneksel aile kurumunu ayakta tuttuğu düşünülen değerlerden övgü ile bahsedilebilir. Örneğin Yakup Kadri, Halide Edip, Reşat Nuri gibi bir devrin sosyal ve siyasal yapısını ortaya koyan yazarların romanlarında, Osmanlı'nın siyasî kurumlarında başlayan yozlaşmanın, kültürel kurumlar üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olduğu sezdirilir. Yakup Kadri'nin romanlarında özellikle, Osmanlı'nın son yıllarında imparatorluğun siyasî kurumlarındaki yozlaşma üzerinde durulur. Ancak yazara göre bu bozulmuşluk, sosyal ve kültürel kurumlara da sirayet eder ve kendini, değişen ahlaki değer yargıları ile belli eder. *Kiralık Konak* (1922) romanında aile kurumunun yozlaşması, imparatorluğu ayakta tutan siyasî fikirlerin artık işe yaramaz olduklarının anlaşılmasına başlanmalarının bir sonucu olarak yansıtılır. Yazara göre siyasî olarak iflas eden imparatorluğun moral değerleri de zayıflamıştır. Benzer bir durum Halide Edip için de söz konusudur. *Ateşten Gömlek* (1923) romanında, İstanbul'un İngilizler tarafından işgal edildiği günlerde padişahın İngilizlere "uşak" olduğunu ve padişahın Türk milletini aldattığını düşünen Halide Edip, aynı romanda İhsan'ı "her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmuzeci" olarak tasvir eder. (Adıvar, 2003: 60, 99, 12).

Özellikle 1930'lu yıllardan sonra Türk Tarih Tezi doğrultusunda yazılan tarihî romanlar milliyetçi-Türkçü bir nitelik taşır. 1932'de hazırlanan Türk Tarih Tezi, Türk benliğini belirgin kılmayı hedeflemektedir. Osmanlı siyasetinin ve zihniyetinin tasfiyesinin esas olduğu bu dönemde, "yıpranmamış, tenkitten uzak kalmış, biraz da destanî ve mitolojik bir tarihe ihtiyaç" duyulmuştur (Akurgal, 1956: 583). Bu bağlamda Turhan Tan, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Feridun Fazıl Tülbentçi gibi yazarlar Türk unsurunu ön planda tutmuşlardır. Geniş bir okuyucu kitlesine seslenmeyi amaçlayan bu romancılar, Türk'ün kahramanlıklarını vurgulamak ve Osmanlı'da Türk unsurunu öne çıkarmayı hedeflerken aynı zamanda da geçmişte yapılan hatalara işaret edip, genç neslin bu hatalardan birtakım dersler çıkarmalarını sağlamak istemektedirler. Yazarlar, siyasal alanda başlatılan "saraydan kurtuluş" özlemini, kültürel alanda desteklemişler ve Osmanlı sarayında mevkileri olan kadınların olumsuz etkilerini ortaya koyarak, söz konusu özlemi nedenleriyle açıklamak istemişlerdir. Romanlarda Osmanlı saray çevresindeki kadınların yorumlanış biçiminin, geçmişin kusurlarını gösterme esasına dayandığını ve geleceğe umutla bakma isteğini yansıttığını söylemek mümkündür.

İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçiş sürecinin toplumsal sancıklarına, aynı ortak sosyal olaylara tanıklık etme, yazarların Osmanlı'yı benzer açılardan ele almalarına sebep olmaktadır. Tür olarak farklı olan romanlarda birbirine benzeyen Osmanlı algısıyla karşılaşmak aynı sebebe bağlanabilir. Örneğin 1923-1950 yılları arasında çok okunan yazarlar listesinde olan popüler aşk romancılarında da Osmanlı'yı görmek

mümkündür. Ancak bu romanlarda Osmanlı'nın daha çok bir "kültür" birikimi olarak yansıtılması dikkat çeker. Örneğin Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* (1928) romanında Leyla konakta piyano dersleri alır. Leyla'ya göre piyano, Batılılaşmanın icaplarından ve en önemlisi de göstergelerinden biridir. Ancak babası Rahmi Bey piyano dersleri yanında biraz da alaturka müziğe ilgi duyması gerektiğini düşünür ve Leyla'ya bir ud hediye eder. Çünkü ona göre Leyla, yalnızca batı müziğine ilgi duyarak kendi kültüründen uzaklaşmaktadır. Udun temsil ettiğini düşündüğü birtakım kültürel değerlerin bu yabancılaşmayı engelleyebileceği inancındadır. Yazarın bu bakış açısı Peyami Safa'nın *Fatih- Harbiye* (1931) romanında Neriman'ın udu tercih ettiği anda içindeki "şark ve garp kültürlerinin barışması" sahnesini hatırlatır (Safa, 1987: 118). Özellikle konaklar, köşkler ve yalıların çevresinde gelişen aşk öyküleri Bilge Ercilasun'un "kitle edebiyatı" veya "yığın edebiyatı" olarak da isimlendirdiği ve örnekleri Güzide Sabri Aygün, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkant, Peride Celâl gibi yazarlar tarafından verilen popüler romanların önemli özelliklerinden biridir (Ercilasun, 1997: 440). Romanlardaki bu mekânlarla, özellikle Osmanlı mimarisine dolaylı yoldan değinilmiş olur. Bu mekânlarda oturan aileler, Osmanlı bürokrat sınıfının bir devamıdır. Bu aileler Batılı yaşam tarzını, "çatışmasız, gerilimsiz hayata geçirildiği mekânlarda", köşklere yaşamaktadırlar (Erekli, 2006: 75). Onların köşklere oturuyor olması veya Paşa soyundan gelmiş olmaları, Osmanlı modernleşmesinde olduğu gibi Cumhuriyet modernleşmesinin de öncelikle üst sınıflar arasında paylaşıldığını göstermektedir (Erekli, 2006: 74). Köşk dekoru içinde sunulan aşk öykülerinde, Cumhuriyet'in adab-ı muaşeretini benimsetilmek istenir. Bu bağlamda, Osmanlı'nın ihtişamlı dönemlerinde inşa edilen köşkler, Cumhuriyet dönemi romanlarının bazılarında Cumhuriyet modernleşmesinin yansıtıldığı mekânlar olarak ele alınır. Bu romanlardaki köşklere Osmanlı medeniyetinin ve kültürünün izleri görülmez; ancak Cumhuriyet'in Batılılaşma dekoru olarak yansıtılmaları, dolaylı bir şekilde Osmanlı Batılılaşmasını çağırıştırır.

Romanlarda bir arketip gibi ısrarla tekrarlanan konuların başında Batılılaşma meselesi gelmektedir. Bu konunun, Osmanlı'yla ilgili her düşünce için bir eksen teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Ortak olan konu, Tanzimat Batılılaşmasının bir kırılmanın başlangıcı olduğudur. Yazarlara göre Batılılaşma, siyasî kurumlarda yozlaşmanın yaşanmasına sebep olduğu gibi, Osmanlı'yı kültürel açıdan da olumsuz etkilemiştir. Hatta bazı romanlarda Osmanlı Batılılaşmasının, Cumhuriyet'in ilk yıllarında da bir türlü yok edilemeyen olumsuz etkiler bıraktığına inanılmaktadır. Bu konu, Batılılaşma sonrası değişen ahlaki değerlere, kültür ve sanat anlayışlarına bakış açısını da belirlemiş ve ortaya tıpkı Batılıların gözündeki "hasta adam" Osmanlı'sına benzeyen bir imajın var olmasına sebep olmuştur. Söz konusu dönemde yayınlanan romanlarda aile, din, eğitim, toplumsal tabakalar, sanat ve gündelik hayat gibi birçok konu çoğu zaman Batılılaşma meselesi etrafında yorumlanmaktadır.

1923-1950 yılları arası, Cumhuriyet'in siyasal kurumlarıyla tesis edilmeye çalışıldığı, inkılapların yaşanabilir kılındığı bir dönemdir. Romanlarda, Osmanlı'nın bu

dönemde konuşulan konulardan hareket edilerek yorumlanması dikkat çekicidir. Romanlarda tespit edilen başlıkları, Atatürk inkılâplarıyla ilişkilendirmek mümkündür. Örneğin Cumhuriyet'in hemen ertesinde kabul edilen Türk Medeni Kanunu, romanların dikkatini aile ve kadın konusuna yönlendirmiştir. Modern ve Cumhuriyet Türkiye'si'ne yakışacak kadınlar ve onların kuracakları aileler bazı romanlarda örnek bir model olarak sunulurken, eskinin aile ve kadın algısına değinme zarureti ortaya çıkmıştır. Bu noktada, sosyal ve psikolojik bağlam için içine girmekte ve bu, Osmanlı'da aile ve kadın konusuyla ilgili değişik fikirlerin ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Osmanlı'da aile ve kadın konusundaki aynı durumu din, sosyal hayat gibi konular açısından da düşünmek mümkündür. Bilindiği gibi 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılmış, 1926'da Maarif Teşkilatı hakkında kanun çıkartılmış, Türk milletinin ihtiyaçlarına cevap verebilecek kurumlar tesis edilmeye çalışılmıştır. Dönemin gündemini oluşturan bütün bu başlıklar, Osmanlı'nın da bu çerçevede değerlendirilmesine sebep olmuştur. Bu konular etrafındaki birçok romanın arka planında Cumhuriyet algısı da ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile Osmanlı imajını var eden bakış açısını, Cumhuriyet algısı şekillendirmektedir.

Aile ve Kadın

Osmanlı'nın kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde benzer özelliklerini muhafaza eden "standart" bir aile modelinden söz etmek mümkün değildir (Işın, 1992: 216). Çünkü Osmanlı, farklı kültürlerin sentezinden meydana gelmiştir. Kuruluş dönemi Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade, Osmanlı'nın kuruluş yıllarında, başlıca unsurları düğün, doğum, çocuk, anne ve baba olan Osmanlı-Türk ailesinde "oğul evlendirmek, kız çıkarmak ve dünyadan ahrete iman ile gitmek" olmak üzere "maksud olan birkaç şey" olduğunu ifade etmekte ve "aile kurmayı hayatın en önemli gayelerinden birisi olarak addetmektedir" (Turan, 1992: 82). Osmanlılar'ın kuruluş döneminde kadının aile ve toplum içinde aldığı görev erkeğinkinden aşağı değildir.

Kuruluş dönemi Osmanlı kadını, diğer devirlerden farklı olarak çok değişik bir fonksiyonu ile karşımıza çıkmaktadır. Bu fonksiyon, devrin şartları gereği Türk anasının evin dışına çıkarak muharebe alanında erkeğiyle beraber önemli görevler üstlenmesidir (Turan, 1992: 87).

Faruk Sümer de Osmanlı Devleti'nin büyük bir imparatorluk halini alıncaya kadar olan devrinde cemiyetin her tabakasında kadın hakkındaki telakkilerin birbirinden farksız olduğunu vurgulamaktadır. Bu telakkiler kadının erkek nazarında itibarlı bir mevkiye sahip olduğu fikrinde toplanmaktadır (Sümer, 1955: 3934). Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Osmanoğulları* adlı romanında Mal Hatun bu bakış açısı ile yansıtılır. Yazar, Osmanlı'nın kuruluş yıllarında kadınların toplum içinde yüksek bir mevkide olduklarını düşünmektedir.

Osmanlılar büyük bir imparatorluk haline geldikten sonra kadının toplumsal statüsü de değişmeye başlar. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren İmparatorluğun sınırlarının doğuya doğru genişlemesiyle Mısır, Hicaz ve Yemen gibi yerlerden gelen etkiler, özellikle kadın giysilerinde kapalılığı gündeme getirmiş (Gürtuna, 1999: 59) ve kadının örtünmesi, aktif ve erkeği ile birlikte hareket eden kadının yerini, pasif bir kadın tipine bırakmıştır. Kadının örtünmesi kadın-erkek ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. İsmail Doğan, kadının toplumsal hayattan tecrit edilmesini yerleşik yaşama geçilmesine bağlar ve İslamiyet'in kadına yaklaşımını tamamen göz ardı etmez (Doğan, 2001: 25). Ev içinde aile bireylerinin cinsiyet ayrılığını ifade eden haremlik selamlık uygulaması kadının söz konusu değişen toplumsal statüsü ile ilgili bir durumdur. XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı'da kadın erkek ilişkilerinin bazı engellerle karşılaştığı söylenebilir (Faroqhi, 2008: 132). Söz konusu durum Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* (1939) adlı romanında Osmanlı'da "kadının bekâr erkeklere ancak rüyada görüldüğü" ve kadın-erkek arasındaki kaç-göçün yasak ilişkilere zemin hazırladığı şeklinde yansıtılır (Tan, 1939: 18). Aka Gündüz'ün *Eğer Aşk* (1946) adlı romanında da Osmanlı toplumunda kadın-erkek ilişkilerinin kaç-göç sebebiyle engellendiği vurgulanır (Aka Gündüz, 1946: 29).

Birçok romanda Batılılaşmanın aile kurumu ve özellikle de kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine işaret edilir. Örneğin *Kiralık Konak* (1922), *Tebessüm-i Elem* (1923), *Mesihpaşa İmamı* (1944) gibi romanlarda aile içi gerilim ve eski nesli anlamakta zorlanan gençlerin yaşadığı problemler ele alınır ve bu konu Batılılaşmanın sebep olduğu kuşaklar arası çatışma biçiminde yansıtılır. Batılılaşmayla zayıflayan aile bağları, bazı romanlarda ise "asrî aile" algısının eleştirisi biçiminde sunulur. Peyami Safa *Bir Tereddüdün Romanı*'nda (1933) asrî bir ailenin mümkün olamayacağını şu cümleleri ile ifade eder:

Asrî aile' terkibinden nefret ediyordum. Yalnız ailenin asrîsi olamaz. Binlerce senelik mazisi olan bu müessese radyo veya çarliston gibi yeni bir buluş değildir ki! Asrî bir dans salonu, asrî bir kadın perukâr, asrî bir bar anlaşılır şeylerdir; asrî bir aile? Hayır! Asrî namaz, asrî kıble ve asrî imam olmayacağı gibi... (Safa, 1968: 46)

Romanda, eski tip ailelerle asrî ailelerin karşılaştırıldığı yerlerde, eski ailelerin büyük bir kusurlarının olduğu ifade edilir: "Kapalı olmak". Bununla birlikte aynı özelliğin, büyük bir meziyet olduğu vurgulanır. Yazara göre asrî ailelerin en büyük özelliği, "asrın hastalığı" olan "can sıkıntısı"na yakalanmış olmalarıdır (Safa, 1968: 143). Selahattin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında, söz konusu dönemde yaşanan çarpık ilişkiler, özellikle de aileyi ayakta tutan büyüklerin ahlaki değerlerindeki değişimin sonucu olarak gösterilir. Münevver Hanım'ın Şişli'deki konağında düzenlenen eğlencelere katılanlar arasında Azize Hanım da vardır. Annesi Perran Hanım, bütün salonlarda "satılık bir mal gibi" kızından söz eder ve onun bakireliği ile övünür (Atabeyoğlu, 1943: 48). Yazar, Perran Hanım'ın "asrî valde" olduğunu ifade eder

(Atabeyoğlu, 1943: 48). Ona göre söz konusu durum, aile büyükleri ile çocuklar arasındaki mesafenin ortadan kalkmış olduğunun belirgin bir örneğidir. Değişen ahlaki değerler ve yaşanan sosyal olaylar, kadının toplumsal statüsünün ve dolayısıyla aile üyelerinin rollerinin değişmesiyle sonuçlanmıştır. Erkek nüfusun cephede olması, kadının dış dünyaya daha fazla katılmasını gerektirmiştir. “‘Özgürleştirme’ terimini kullanmak doğru olursa, savaşın, Osmanlı başkentindeki Müslüman kadınların özgürleşmesinde en büyük itici güç olduğu söylenebilir” (Duben, 1988: 57). Bu özgürlük, asırlarca kapalı bir dünyanın içinde yaşamaya alışmış olan kadınların hayata tek başına tutunmak zorunda kalmaları anlamına gelmektedir. Söz konusu durum, romanlarda birtakım ahlaksızlıkların yaşanmasına sebep olan bir süreç olarak yansıtılır. Aynı romanlarda olumsuz özelliklere sahip kadınlar, Osmanlı-Türk toplumunda hissedilen ahlaki çöküşü sembolize eder. Bu kadınların çoğu, ya birtakım ahlaksızlıklar nedeniyle aileleri dağılan ya da dağılmak üzere olan kadınlardır. Romanların bir kısmında I. Dünya Savaşı yıllarının sosyal yapısı hakkında genel düşüncelere yer verilir. Bu romanlardan biri olan Aka Gündüz’ün *Bir Şoförün Gizli Defteri*’nde (1928), I. Dünya Savaşı’ndan II. Dünya Savaşı’na gelene kadar geçen dönem içinde yaşanan sosyal değişimler Aksaraylı Şoför Erol aracılığıyla ortaya konur. I. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasındaki ahlaki yozlaşmanın toplumsal bir yaraya dönüştüğüne işaret eden yazar, “Harb-i Umumi, bütün beşerin seciyelerinde gedikler açmıştır” şeklindeki ifadesi ile dönemin yapısı hakkındaki düşüncelerini ifade eder (Aka Gündüz, 1943: 141). Reşat Enis Aygen’in *Toprak Kokusu* (1944) adlı romanında, fuhuşun, I. Dünya Savaşı yıllarında birçok ailenin dağılmasına sebep olduğu ve savaşın, sadece bir “ölüm ilahı” değil, insanların ahlakını bozan bir “fesat Tanrısı” olduğu düşünülür (Aygen, 1944: 231). Hilmi Ziya Ülken’in *Yarım Adam* (1941) romanında da benzer bir durum söz konusudur. Falih Rıfki Atay, *Roman* (1932) adlı romanında, İstanbul ve Ankara’da yaşanan ahlaki yozlaşmayı I. Dünya Savaşı yıllarında ahlak kıymetlerinin alt üst oluşu ile ilişkilendirir. Yazara göre bu durum karşısında yapılacak şey roman, hikâye, şiir ve bütün sanatlarla harbin cephe gerisine ve inkırazın İstanbul havasına hücum etmektir (Atay, 1932: 100-101). Kendilerini, hayranı oldukları sinema aktrisleri ile karşılaştıran ve onlar gibi yaşamaya, onlar gibi davranmaya çalışan gençleri bekleyen trajik olayların anlatıldığı *Su Sinekleri* (1932) romanında, vakitlerini sinema afişleri toplayarak geçiren gençlerin “umumi harp senelerinde süpürge tohumu ekmeği ile ilikleri kuruyan çocuklar” olduklarını ifade eden Mahmut Yesari, savaş yıllarının sosyo-ekonomik yapısına işaret etmektedir (Yesari, 1932: 177).

Romanlarda, savaş yıllarında özellikle kadın merkezinde düşünülen toplumsal çıkmazın, Tanzimat’la başlayan Batılılaşma hareketi ile ilişkilendirildiği görülür. Örneğin *Kalp Ağrısı* (1924) romanında savaş yıllarında devam eden alafranga eğilimler “yazarın yüklediği fonksiyonları taşıyan kadınlar” aracılığıyla ortaya konulmaktadır (Çeri, 1996: 45). Mithat Cemal Kuntay’ın *Üç İstanbul* (1938) adlı romanında da Erkan-ı Harp Müşiri’nin kızı olan Belkıs, Avrupa hayranlığını giyimi ve davranış biçimleriyle ortaya koyan, dolayısıyla, yanlış Batılılaşma kurbanı olan ve “kozmo-

politliği temsil” eden bir kadındır (Örgen, 2002: 164). Bu kadınlar, Berna Moran’ın “alafranga züppe” tipinin özelliklerine sahiptir. Burhan Cahit’in *Cephe Gerisi* (1934), Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun *Sodom ve Gomore* (1928), Fazlı Necip’in *Külhani Edipler* (1926), Sabahattin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) adlı romanlarında da I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ahlaki yozlaşmanın kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerine işaret edilir ve bu kadınların alafranga özelliklerine dikkat çekilir. I. Dünya Savaşı ve İtilaf ordusunun İstanbul’u terk ettiği 1923’e kadar geçen dönem ele alan romanlarda kadınların, şehvelikleri ile gerek aileleri gerekse toplumu çıkmaza sürükleyen etkenlerin başında oldukları görülmektedir. Cumhuriyet dönemi romancıları, tıpkı Tanzimat romancıları gibi, “lezaiz-i sufliyye tutsaklığı”nı eleştirmişlerdir (Parla, 2002: 100). Ancak, Jale Parla’nın da ifade ettiği gibi, Tanzimat romanlarında “lezaiz-i sufliyenin tadına varıp evzak-ı ulviyye”den uzaklaşanlar, şehvet ögesi olan kadınlara uyan erkeklerdir (Parla, 2002: 79). Çünkü Tanzimat döneminde Müslüman kadınlar fazla göz önünde değildir. Olumsuz özelliklere sahip kadınlar söz konusu olsa da genelde gayr-i müslim kadınların erkekleri baştan çıkardıkları üzerinde durulmaktadır. Oysa Cumhuriyet dönemi romancıları, Osmanlı’nın son dönemlerinde ahlaki bakımdan düşük olan Müslüman kadınları tasvir etmişler ve onların eleştirisini yapmışlardır. Bu kez, ahlaksızlığın sebebi de ahlaksızlığı yapanlar da kadınlardır. Çünkü artık kadın, eskisine göre daha fazla ön plandadır ve yazarlar, Osmanlı’nın son dönemlerindeki toplumsal çözülmeyle Osmanlı-Türk kadınlarının ahlaki bakımdan yozlaşmışlıkları ile ortaya koymaktadırlar.

Nurdan Gürbilek’in de ifade ettiği gibi, “klasik edebiyatın nesnel, toplumsal ve kamusal dünyasından, modern edebiyatın öznel dünyasına geçişte hem özel hayatın, hem edebiyatın, hem de kadınlığın yeniden tanımlandığı, romanın bu değişmeden yalnızca beslenmekle kalmayıp bu süreçte etkin bir rol” oynadığı görülmektedir (Gürbilek, 2004: 35). Bu bağlamda, Cumhuriyet’in özellikle ilk dönem yazarları, toplumu değiştirmek ve onun hemen değiştiğini görmek isterken, bu değişimin, kadınlara vermekle mümkün olabileceğine inanmışlardır (Enginün, 2005: 348). Romanlardaki güçlü ve kendine güvenen kadın karakterler aracılığıyla, toplumun ihtiyaç duyduğu kadın tipinin yaygınlaştırılması hedeflenmiş, güçlü kadın karakterlerin yaratacağı sağlam ailelere dikkat çekilmiştir. Halide Edip Adıvar’ın romanlarında erkeğin yanında ve toplumun ön saflarında yer alan kadın tipini görmek mümkündür. II. Abdülhamit dönemini anlattığı *Sinekli Bakkal* (1936) romanında, Sinekli Bakkal Mahallesi’nde bakkallık yapan Rabia ile çalışan kadın tipi ortaya konulur. Bu durum, II. Abdülhamit devrinin sosyal yapısıyla bir tezatlık oluşturuyor gibi gözükse de yazarın idealize ettiği kadın kahramanı ortaya koyması bakımından anlamlıdır. Rabia “ ‘kalın sesinde, dik kafasında bir erkeğin gücünü, dengesini’ taşır. Hangi sınıftan ya da kesimden olursa olsun romandaki tüm erkeklerin derhal fark ettikleri bu başkalık, bu ‘erkeksilik’ Rabia’nın fiziksel görünümüne de yansımış olmalıdır ki, vücudu bir kadın vücudundan çok, bir erkeğinkini andırır. Kalçaları tıpkı bir erkek çocuğunki gibi dar, göğüsleri ise göze batmayacak kadar belli belirsiz bir yuvarlaklıktadır. Kısacası, gerek kişiliği, ge-

rek fiziksel görünümü ile Rabia, ‘Sinekli Bakkal’ın erkek dünyasına meydan okuyan bir bayrak’ gibidir” (Şafak, 1999: 181). *Ateşten Gömlek*’in (1923), Halide Edip Adıvar’ın romancılığının ikinci devresini ifade ettiğini söyleyen İnci Enginün, romanda yüceltilen kişinin bir kadın olduğunu vurgulamaktadır. “Bu kadın, bir bakıma vatan ve milletin sembolü”dür (Enginün, 2004: 277). Ayşe, gerek Yunan işgali sırasında Eskişehir’de hasta bakıcı olarak çalışarak, gerekse Milli Mücadele’ye sonuna kadar inanıp Peyami ve Celal’i motive ederek kurtuluş hareketine destek olan kadınlardan biridir. Ayşe, Kemalist kadın tipini de hazırlamıştır:

Ulus için yararlı olmaya çalışsan, siyasî alanda erkeklerin yanında yerini alan, buna karşın “müşfik”liğinden bir şey kaybetmeyen ağırbaşlı, arkadaş, vatanın anası, halkçı kadın tipi. (Göle, 2004: 81)

Mütareke yıllarını ve İzmir’in işgalini ele alan romanlardan biri olan Ercüment Ekrem Talu’nun *Kan ve İman* (1924) romanında da *Ateşten Gömlek*’teki (1923) Ayşe karakteri gibi Milli Mücadele’ye destek olan bir kadın söz konusudur. Leman, nişanlısı Sadık’ı cepheye gönderdikten sonra kendisi de hastabakıcı olarak ulusal harekete katılmak üzere evi terk eder. Şükûfe Nihal Başar’ın *Yalnız Dönüyorum* (1938) romanında da Darülfünun öğrencisi olan Yıldız, Mütareke ve Milli Mücadele döneminde Türk Ocağı’ndaki toplantılara katılır ve çeşitli mitingler düzenleyerek ulusal direniş hareketine destek olur.

Osmanlı’da kadını gerek toplum gerekse aile içinde kapalı bir şekilde resmeden romancılar, Batılılaşmayla birlikte kadınlara tanınan hak ve özgürlüklerin toplumsal ahlakı olumsuz yönde etkilediğini çoğu zaman vurgulamaktadırlar. Kadının çalışma hayatının içinde yer alması, romanlarda Batılılaşmanın getirdiği olumlu bir gelişme olarak değerlendirilir. Ancak bazı romanlarda çalışan kadınları bekleyen birtakım sıkıntılar olduğu vurgulanır. Bu romanlarda toplumun henüz çalışan kadın tipine hazır olmadığı ifade edilir. Burhan Cahit’in *Coşkun Gönül* (1925) romanında çalışmak zorunda kalan Serap, iş arkadaşları tarafından tacize uğrar. Çalıştığı okulun hastane haline getirilmesinden sonra hastabakıcı olarak görev yapan Serap, bir süre sonra hastanedeki asistan doktorların kendisine olan yaklaşımlarından rahatsız olur ve işten ayrılır. Yazara göre kadınların çalışması, ataerkil bir sosyal düzene sahip Osmanlı toplumunun henüz hazır olmadığı bir durumdur. Benzer bir bakış açısı Hüseyin Rahmi’nin *Kokotlar Mektebi* (1927) adlı romanında da görülür. Romanda, kadınların iş hayatında başarılı olduğu vurgulanır. Ancak, erkeklerle yan yana, “omuz omuza” çalışan kadınlar her an “duyguları kabarmış azgın bir erkeğin” rahatsız edici bakışlarına maruz kalabilir (Gürpınar 1982: 43). Refik Ahmet Sevengil’in *Perdenin Arkası* (1941) adlı romanında ise, kadının çalışma hayatına girmesiyle birlikte yeni alışkanlıklar edindiğini ve bunun da doğal bir sonuç olduğunu düşünen yazara göre, “köhne bir zihniyet” kadının söz konusu değişiminin gerekliliğini anlayamamaktadır. “Eski tertip bir Türk kadını” “fedakâr, eve bağlı, az tahsilli, erkeğe daima üstün haklar tanıyan, çocuklarını tehlikeli bir şefkatle seven, her şeylerini hoş gören, zayıf ve

daima mağlup”tur (Sevengil, 1941: 55). Yazar, kadınların bu şekilde olmalarını “göçmüş bir medeniyet havası”na, “yıkılmış bir terbiye sistemi” ve “eteğini toplayıp çekilmekte olan bir telakki âlemi”ne bağlar. “Türk cemiyetinin bugünkü düşünüş ve yaşayış şartları içinde hâlâ eski kalıba göre insan dökme”nin mümkün olamayacağını belirtir (Sevengil, 1941: 57). Romanlarda, kadının görünürlüğü medeni bir toplumun simgesi olarak sunulmaktadır. Burada bireyin modernleşmesi kadar, toplumun ve devletin de modernleşmesinin önemi üzerinde durulduğu dikkat çeker.

Cumhuriyet döneminde “medeniyet değişiminin baş aktörleri” olarak yansıtılan (Toska, 1998: 91) ve “okuyan, çalışan, para kazanarak ev geçindiren, erkek gibi spor yapan kadınlar”, kadınların mekân ve rollerine ilişkin bütün geleneksel sınırların aşılmasını ifade etmektedir (Esen, 1992: 667). Cumhuriyet’in ilanından sonra yaşanan sosyal değişimleri ele alan bazı romanlarda görülen ve güçlü kadın imajını yansıtan romanlarda ise geleneksel Osmanlı toplumundaki kadınlardan farklı bir model ortaya konulmaktadır. Bu kadınlar, Osmanlı’nın son dönemlerinde çalışan kadın imajının bir devamı olarak değerlendirilir. Ancak artık bu kadınların Osmanlı toplumunda örneği olmayan, tamamen Cumhuriyet’in yeni kadın tipinin habercisi şeklinde düşünüldükleri görülür. Sema Uğurcan’ın, “genç Türkiye Cumhuriyeti’nin dinç kuruluş dönemini işle”diğini ifade ettiği *Tatarcık* (1939) romanında, Lale, Boğaz’da yaz kış tek başına yüzecek kadar sportmen, kolej sınavını kazanacak kadar çalışkan ve başarılıdır (Uğurcan, 1984: 305). Bir İstanbul yolculuğu sırasında onunla tanışan Amerikalı genç kız Helen Berkley’in ifadesi ile Lale, “büyük harpten sonra hâsil olan dünya gençliğinin örneğinden başka bir şey değildi(r)” (Adıvar, 1939: 70). Miss Helen, “Lale’nin arkasında esaslı bir medeniyet”in olup olmadığını düşündüğünde, “gözünün önüne yatağanlı, şalvarlı, korkunç yüzlü erkekler, peçe arkasında, Haremağalarının kırbaçla sevk ettiği kadınlar” gelir. “İşte bunun için Lale’yi ve onun muasırlarını samimi fakat oldukça yeni birer Avrupa mukallidi gibi görmeyi tercih” eder (Adıvar, 1939: 70). Lale’nin, Osmanlı saray kadınları ile karşılaştırılması ve onlardan farkının vurgulanması, yazarın Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyaç duyduğu yeni kadın modelini ortaya koymak istemesinden kaynaklanmaktadır. Halide Edip’e göre kadın, ulusun ilerleyebilmesi için yararlı bir sosyal varlıktır (Durakbaşı, 2007: 200). Lale, dış görünüşüyle de Osmanlı kadınlarından farklıdır; dişiliği ile değil, güçlü kuvvetli kolları ve kısa saçları, erkeği andıran özellikleri ile göz önündedir.

“Atatürk ve ilkelerine inanmış, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin güçlü bir devlet durumuna getirilmesi amacını taşıyan” *Ankara* (1934) romanında ise “ele alınan üç dönemin bir kadının etrafında verildiği” görülür (Çeri, 1996: 156). Yakup Kadri, Selma Hanım karakteri ile tıpkı *Tatarcık* (1939) romanındaki Lale gibi, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyaç duyduğu kadın tipini ortaya koyar. Bu kadın, Osmanlı dönemindeki kadınlardan çok farklı özelliklere sahiptir. Selma Hanım, Milli Mücadele’den Cumhuriyet’in ilk on yılına kadar geçen sürede yaşanan olaylara paralel olarak değişim göstermiştir. Selma Hanım’daki değişimi, Cumhuriyet’in kadın haklarına verdiği değeri yansıtan olumlu bir gelişme olarak da düşünmek mümkün-

dür. Romanda Cumhuriyet’le birlikte eski dönemin insanları arasındaki ayrılık vurgulanır. Toplumsal ve siyasal gelişmeler roman kahramanlarının bilincinde birtakım dönüşümler meydana getirmektedir. *Tatarcık* ve *Ankara* gibi romanlarda Lale, Yıldız ve Selma Hanım karakterlerinin aktif ve dışa dönük özelliklerine vurgu yapılarak Osmanlı toplumundaki pasif ve kapalı kadın tipleri arasında bir karşılaştırma yapma imkânı doğar. Bunun yanı sıra, Osmanlı Batılılaşmasının kadınların ahlaki değerlerini zayıflattığına inanan yazarlar, Cumhuriyet Batılılaşmasının ideal bir kadın tipi yarattığına dikkat çekerler.

Bazı romanlarda ise temelleri sağlam bir ailenin dayanması gereken değerler üzerinde durulur ve bu noktada kadının önemli bir yeri olduğu vurgulanır. Bu romanlarda, toplumun ihtiyaç duyduğu ideal, sosyal meselelere duyarlı kadın tipleri Cumhuriyet’in Batılı yüzünü simgeleyen bir unsur olarak değerlendirilirken, geçmişin manevi değerlerine bağlılık, önemli bir meziyet olarak nitelendirilir. Örneğin “Türk toplumunun yaklaşık bir asırdır içinde yaşayageldiği kıymet hükümlerindeki çözülme, bozulma ve yozlaşma vetiresinin 1930’lu yıllarda ferdi, aileyi, dolayısıyla toplumu hangi noktalara sürüklemiş olduğunu dikkatlere sunma gayretinin romanı” (Çetişli, 1991: 109) olan *Ayaşlı ile Kiracıları* (1934) fert ve aileler arasındaki fiili zeminden çok, kıymet hükümleri zeminine oturtulmuştur (Çetişli, 1991: 117). Gözcü’nün de belirttiği gibi, söz konusu romanda pansiyon halkını oluşturan kişiler arasındaki kadın-erkek ilişkilerinde kıskançlık neredeyse yok gibidir (Gözcü, 2004: 62-63). “Oysa, Salime için ‘kocaya giderse ben kıskanırım! Bu kız başkasının olursa çekmem! Ben onu kimseye veremem’ (Esendal, 2005b: 191) diyen ‘anlatıcı’, pansiyonda yaşanan yozlaşmış ilişkileri benimsemediğini göstermiştir” (Gülbay, 2008: 92). “Osmanlı Devleti’nin çözülmesiyle Mütareke İstanbulu’nda belirgin özellikleri görülen yozlaşmanın Cumhuriyet’le yeni bir toplum oluşturulurken birdenbire düzeleceği beklenemez.” “Ayaşlı’nın dokuz odalı yerinde yaşayan insanlar arasındaki ilişkiler yumağına Esendal’ın bakışını, bu bozuk düzene getirilen gizli bir eleştiri olarak değerlendirmelidir” (Onaran, 2005: 34-35). XIX. yüzyıldan sonra Osmanlı-Türk ailesindeki ahlaki yozlaşmayı eleştiren birçok yazar, aslında Batılılaşmadan çok, Batılılaşmanın sınırlarının zorlanması eleştirmektedirler. Birçok romanda yozlaşmanın, Batılılaşmaya bağlı olarak başladığını ve özellikle de Osmanlı’nın çöküş döneminde toplumsal bir yaraya dönüştüğünü düşünmektedirler. *Ayaşlı ve Kiracıları* (1934) romanında ise söz konusu durumun Cumhuriyet yıllarında ivme kazandığı vurgulanır. Nüket Esen, 1870-1924 yılları arasında aileyi işleyen romanlarda aile kurumunu etkileyen ve onun değişimine sebep olan başlıca unsurlardan birinin alafrangalık olduğunu, özellikle 1920’li ve 1930’lu yıllarda yazılan romanlarda, alafrangalığın aile düzenini bozduğunu ifade eder (Esen, 1992: 674). Çünkü söz konusu yıllar, alafrağa modaların henüz “tam olarak” hazmedilmediği yıllardır. *Ayaşlı ve Kiracıları* (1934) romanında da Cumhuriyet’in ilk yıllarında aile içindeki yozlaşma, alafrağa özentiliği, Osmanlı’nın XIX. yüzyıldaki göstergeler sistemine işaret etmektedir. Yazar, büyük ailenin çözüldüğünü, yozlaşmayı gözler önüne sermek ister:

“Nasıl ki imparatorluk enkazı üzerinde yepyeni bir Türk devleti kurulduysa, Cumhuriyet nesli de sağlam ve güzel kıymet hükümleri çevresinde yeni bir aile tesis edebilmelidir” (Çetişli, 1991: 111). Çetişli’ye göre Esendal, romanlarında XX. yüzyılın ilk otuz kırk yılına ait panoramasını çizerken, “bu panoramada temeli XIX. yüzyıl başlarına inen toplumumuzun sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik hayatına ait değerler manzumesindeki bozulma, çözülme, yozlaşma ve değişme vetiresini, bunun fert, aile ve toplum hayatına yansıyan sonuçlarını tespit, tasvir ve tahlil etmeye çalışır” (Çetişli, 1991: 112). Esendal, aile kurumunun sağlamlaştırılmasını çözüm olarak gösterir. Romanın sonlarına doğru, romancının kafasındaki ideal kadın tipi ve evlilik (aile) anlayışı karşımıza çıkar. Esendal yeni toplumun, sağlam değerlere sahip gençler tarafından kurulacağını vurgulamaktadır. Ahmet Oktay da anlatıcının mutlu bir evlilik yaparak pansiyondan ayrılmasını bu durumun bir göstergesi olarak ortaya koyar (Oktay, 1993: 664). Görüldüğü gibi söz konusu romanlarda Cumhuriyet Türkiye’sine yakışacak ideal bir ailenin ve Türk kadınının kökleri geleneksel değerlere dayandırılır. Bu aile modeli Batı’nın içselleştirilmesi bakımından modern; yerli ve geçmiş değerlere dayandırılması bakımından ise muhafazakâr bir tondadır. Osmanlı döneminin alafangalılığının yerini Cumhuriyet döneminde “medeniyet” kavramı almıştır. Bu kavramın özünde ise millîlik esastır. Yazarlar, alafangalılığın millî bütünlüğü bozduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle gelenek, kültür ve değerleri koruma refleksi içindedirler.

Görüldüğü gibi söz konusu romanlarda Cumhuriyet Türkiye’sine yakışacak olan aile modeli batının içselleştirilmesi bakımından modern; yerli ve geçmiş değerlere dayandırılması bakımından ise muhafazakâr bir tondadır. Osmanlı döneminin alafangalılığının yerini Cumhuriyet döneminde “medeniyet” kavramı almıştır. Bu kavramın özünde ise millîlik esastır. Yazarlar, alafangalılığın millî bütünlüğü bozduğunu düşünmektedirler. Birçok romanda Tanzimat’tan sonra ve Osmanlı’nın son dönemlerinde görülen aşırı alafanga kadınlar, bu romanlarda modern görünümlü ancak yerli tipler olarak değişmiştir.

Din

İslami esaslara göre yönetilen Osmanlı toplumunda dinî inanış ve uygulamaların, toplum hayatına ne şekilde yön verdiği üzerinde duran bazı romanlarda genel olarak birkaç konu ön plandadır. Bu romanlarda genel olarak, dinsel içerikli bir çerçevede düşünülebilecek bazı ‘batıl’ inanışların tespiti ve eleştirisi; “İslam dünyasında ortaya çıkan ilim ve fikir hareketleri içinde” önemli bir yeri bulunan, İmparatorluğun sosyal, kültürel, estetik ve ahlaki yapılanmasında asli unsurlardan biri olan “tasavvuf” düşüncesi; Osmanlı hükümdarlarının dinî inanış ve uygulamaları ile genel olarak din adamlarının İslamiyetle bağdaşmayan olumsuz alışkanlıkları söz konusu edilmektedir.

İslamiyet, Osmanlı İmparatorluğu'nun temel ideolojisidir.

Osmanlı devletinin kuruluşu, gayesi yani hâkimiyetin kimler tarafından ve nasıl kullanılacağı, devletin nasıl idare edileceği, ferde ve devlete ait kaidelerin tümü hep İslami temellerle açıklanmak istenmiştir. Bu esasların bütününe Şeriat adı verilmiştir. (Tunaya, 2004: 8)

Bazı romanlarda Şeriat düzeni ile ilgili olumsuz eleştiriler yer alır. Enis Avni Akagündüz'ün *Sansaros* (1945) adlı romanında, kasabanın ileri gelenlerinden Ziver Usta öldürülür. Şer'i mahkeme kâtipleri, kadı efendi ve kasabanın imamı Ziver Usta'nın malını sahiplenmeye başlarlar. Buna gerekçe olarak da mirasçısının olmamasını gösterirler ve şeriatın emrini uyguladıklarını ileri sürerler. Yazar, halk üzerinde ezici rolleri olduğunu düşündüğü söz konusu kişilerin, kendilerini peygamberin mirasçısı olarak kabul ettiklerini ifade eder ve bu düşünceyi eleştirir. Ona göre otoritelerini dinden aldıklarını düşünen bu insanlar halkı ezmektedir. Hilmi Ziya Ülken'in *Yarım Adam* (1943) romanında da şeriat ile ilgili genel bir değerlendirme söz konusudur. Mütareke yıllarında "Hilafet merkezi"nde, "Deccal"ın "şehrayin" yaptığı ifade edilen romanda, oruç bozanların hapse atıldığını ancak Rus kadınlarının, etrafı "bir et ve şehvet mahşerine çevirdiği"ne işaret edilir.

Tasavvuf, içinde buldukları çıkmazı aşmaları için roman kahramanlarının karşısına bir çıkış yolu olarak sunulmaktadır. Tasavvufa yönelmek, *Sinekli Bakkal* (1936) ve *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (1944) romanlarında Batılılaşmanın birey ve toplum hayatına verdiği zararlardan kurtulmanın bir çaresi olarak gösterilir. *Sinekli Bakkal* (1936) romanının arka planında Tanzimat'tan sonra başlayan aşırı Batılılaşmanın izlerini görmek mümkündür. Romanda, "mahalle" ve "konak" ile ortaya konulanlar, geleneksel ile Batılı değerleri temsil etmektedir. Rabia'nın, mahalleden konağa geçmesi, Batılı değerlerle tanışmasını sağlamıştır. Batılılaşmanın yüzeysel cephelerini alan Selim Paşa'nın konağında Rabia'yı kültürel yozlaşmadan alıkoyan, Vehbi Dede'nin tasavvuf felsefesidir. Tasavvufun ve onun aracılığıyla ortaya konulan manevi değerlerin, Rabia'nın Batı kültürü ile tanıştıktan sonra geleneksel değerlerinden uzaklaşmaması için bir 'fren' görevi gördüğü düşünülebilir. *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (1944) romanında da buna benzer bir durum söz konusudur. Batılılaşmanın anne ve babası üzerindeki olumsuz etkilerini gören Adli, mutasavvıf Cem Bey'in düşünceleri ile kendine bir yol çizmeye çalışır. Safiye Erol'un *Ciğerdelen* (1946) romanındaki hikâyelerde tasavvuf, "öz değerlerin, tarih bilincinin ve millî kültürün yitirilmesiyle oluşan kaos ortamında" "kendi kimliğini, rengini, özünü tanıma" ihtiyacı içindeki toplumun başvuracağı ruhu arındıran bir kaynak olarak gösterilir (Emir, 2002: 87). Tasavvuf, romanlarda Osmanlı'yı olumlayan bir değer olarak ele alınır. Tasavvuf, bireyin iç nizamını sağladığı gibi, toplum düzeninin de temellerinden biri olarak değerlendirilir ve bu bağlamda yazarların, tasavvufu Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal kurumlarından biri şeklinde yansıttıkları dikkat çeker. Özellikle Batılılaşmanın sebep olduğu toplumsal hasarları aşmak için bir yol haritası olarak önerilen tasavvuf, Osmanlı'nın sahip olduğu manevi bir zenginlik olarak düşünülür.

“Üfürükçülük” ve “batıl inanç”ların, her toplum gibi Türk toplumunda da var olduğunu ifade eden İlber Ortaylı, “Osmanlı Türkiyesi için bunun modernist pozitivist yazarlar tarafından abartılmış bir kültürel kurum haline dönüştürüldüğünü” belirtmektedir (Ortaylı, 2004: 110). Bununla birlikte, Osmanlı toplumunda ve özellikle “Osmanlı aile yaşantısı içinde dinsel etki birçok alanda kendini din-dışı öğelerle birlikte gösterebilmiştir. Batıl inanışlar veya hurafeler de manevi ihtiyaçların bir parçası olarak önemli bir işleve sahiptir. Bazı romanlarda söz konusu toplumsal durumun yansımalarını görmek mümkündür. Örneğin XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun gelenek ve göreneklerine yer veren Sermet Muhtar Alus’un *Kıvırcık Paşa* (1933) romanında, evlerde birtakım eşyalarla (tütsüler, tespihler vb.) şifa dağıttıklarına inanılan kadınlardan bahsedilir. Üsküdar’da oturan Zarife Hanım da bu kadınlardan biridir. Yazar, Zarife Hanım’ın, tanımadığı kimse, girip çıkmadığı konak olmadığını ve kandilde, Ramazan’da, bayramda ahabplarına gider, evin kapısından içeri girer girmez izzet ve ikram ile karşılandığını belirtir. Kıvırcık Paşa’nın konağına sık sık gelen Zarife Hanım’ın nefesindeki kudrete inanan Hanımefendi, Kıvırcık Paşa’nın başka kadınlarla ilişkisi olduğunu düşündüğünden, Paşa’nın, evine bağlanması için okuyup üflemesini Zarife Hanım’dan rica eder. Ayrıca romanda, II. Abdülhamit döneminde İstanbul’daki meşhur büyücülerin bazılarının isimleri anılır:

Kocamustafapaşalı yatalak hoca, Mahmutpaşa mahkemesinin bitişiğindeki Küpeli Arap, Kasımpaşalı Hacıbaba, Beşiktaşta Ak Arap, Davudpaşadaki kahveli bakıcı, Etyetmezli Aynalı Bakıcı. (Alus, 1933: 143, 145)

Bazı romanlarda ise batıl inanışlara karşı daha eleştirel bir tavır söz konusudur. Fazlı Necib’in *Saraylarda Mecnunlar* (1928) adlı romanında, XVI. yüzyılda “memlekette ilim ve irfan adına hiçbir şey yapılmadığı, onun yerine sihir ve büyü”den medet umulduğu ifade edilir (Fazlı Necib, 1929: 55). Yazara göre batıl inanışlar, yalnızca halk arasında değil, saray çevresinde ve özellikle Valide Sultanlar arasında da yaygındır. Yazar, “En yüksek muhitlerde bile cehalet hükümferma idi. Hürmetle karşılanan para, ehemmiyetle dinlenen cin, peri efsaneleri ve hurafat idi” şeklindeki ifadeleri ile söz konusu duruma yönelik düşüncelerini dile getirmiştir (Fazlı Necib, 1929: 219). Osmanlı toplumundaki batıl inanışlar ve müspet fikirler arasındaki çatışmayı Marksizmin edebiyata yansımaları olan “toplumcu gerçekçi” bir bakış açısından değerlendiren Reşat Enis Aygen’in *Yolgeçen Hanı* (1944) adlı romanında, II. Abdülhamit devrinde yaşanan bir kolera salgınından söz edilir. II. Abdülhamit devrindeki kolera salgınında devrin ünlü bir doktor paşası, “bilimi de fenni de kendisi gibi maskaralaştır”makta, halkın koleradan korunmak için başvurduğu batıl uygulamaların yerine, bilimsel esaslara dayanan tıbbi bir müdahalede bulunmamaktadır (Aygen, 1979: 129). Halkın cehaletinin, “İslam milleti”nin bir özelliği olduğunun vurgulandığı romanda, doktorun duyarsız tavrı, İslam milletinde “fikir istikameti”nin kalmasıyla açıklanmıştır (Aygen, 1979: 119). Yazar, söz konusu romanında, halkın batıl inanışları ile toplumun gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak

düşündüğü İslamiyet arasında bir bağlantı kurmaktadır. Bunun yanı sıra, İslamiyet'in, Osmanlı Devleti'nin hakim ideolojisini belirleyen bir unsur olması da Aygen'in din konusundaki eleştirilerinin sebeplerinden biridir. Yazarın bu düşüncesinde de, toplumcu gerçekçi sanatın ideolojisi olan Marksizmin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Marksizme göre “din, gelenekler, aşk, namus gibi” moral değerler, hakim ideolojinin hizmetindedir (Narlı, 2002: 344). Yazar, Osmanlı toplum hayatında önemli bir yeri olan batıl inanışları, geri kalmışlığın bir göstergesi olarak değerlendirmiş ve buradan hareketle, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı politikasını ve yozlaşan din kurumunu eleştirmiştir.

Osmanlı toplumundaki batıl inançların “hayatı masallaştıran bir unsur” olarak ele alındığı romanlardan bahsetmek de mümkündür. İnci Enginün, Halide Edip Adıvar Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* (1936) adlı romanında, Sinekli Bakkal Mahallesi'ndeki evliyalara adaklar adayan, türbelere giden insanları bu şekilde değerlendirmektedir (Enginün, 2005: 353). Halide Edip Adıvar, *Sinekli Bakkal*'da, Osmanlı'yı siyasal ve kültürel olmak üzere iki farklı açıdan ele alır. Zaptiye Nazırı Selim Paşa ile II. Abdülhamit döneminde jurnallerle dolu Osmanlı siyasetine değinilir. Aynı zamanda romanda, II. Abdülhamit ile ilgili olumsuz ifadelere de rastlanmaktadır. Ancak Osmanlı siyaseti ile ilgili olumsuz değerlendirmeler, Sinekli Bakkal Sokağı'nın manevi değerlere öncelik veren kültürel yapısının yanında geri planda kalır. Sinekli Bakkal Mahallesi'nde her şey eskisi gibidir, Batılılaşma çabaları henüz bu mahallenin içine girmemiştir. Dolayısıyla, geleneksel olanın muhafazası devam etmektedir. Batıl inanışlar, Sinekli Bakkal Mahallesi'nde yaşayan insanlar için geçmişten kendilerine kalan geleneksel bir miras gibi algılanmaktadır.

Benzer bir durumu Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Çamlıca'daki Eniştemiz* (1944) romanında görmek de mümkündür. Bu romanda yazar, Hacı Vamık Bey'in inanışlarının birer “hurafe” olduğunu ifade etmekte; fakat bu hurafelerin Osmanlı toplumunda birer hatıra gibi algılandığının altını çizmektedir:

O zamanlarda hemen her şey birer dini nazariye, birer dini âdet, hatta birer dini hatıra ve belki de hatta birer dini aletti.” “Her şeyin bir manası ve merasimi vardı.” “O zamanlarda dindar olduklarını söyleyen ve İslamiyet akidelerini taşıyan niceleri arasında ta İslamiyet'ten evvelki putperestlik zamanlarından kalmış ve ondan İslamiyet'e de sızmış bir itikat âleminin bütün hurafelerine ve şeytani tesirlerin mevcudiyetine inananlar ve o eski karanlık asırlar içinde gibi yaşayanlar çoktu. (Hisar, 2008: 37, 42)

Miskinler Tekesi (1946), *Yeşil Gece* (1928), *Mezar Kazıcıları* (1939), *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933), *Yaban* (1932), *Vurun Kahpeye* (1926) gibi romanlarda din kurumu ve özellikle de din adamlarındaki yozlaşma üzerinde önemle durulur. Bu konu, çoğu zaman imparatorluğun siyasî ve ekonomik anlamdaki gerilemesinin bir sonucu olarak yansıtılır. Ayrıca, Batılılaşmanın diğer sebep olarak gösterildiği düşünülebilir. Çünkü söz konusu romanlarda Batılılaşma manevi bağları zayıflatan bir unsur

olarak sunulur. Sabri Ülgener'in "manevi nüfuz ve telkin vasıtalarının da gerçekten mutad eşya gibi hususi bir pazarı, kendilerine mahsus alışveriş adabı ve yine kendilerine göre alıcı ve satıcıları"nın teşekkül ettiği şeklindeki fikirlerini bu romanlar için düşünmek mümkündür (Ülgener, 1981: 165). Romanlarda Osmanlı toplumunda "tabii yollarda geçim imkânlarının gittikçe daraldığı bir sahada" "hırka"nın ve "tesbih"nin kazanç getiren bir unsur olarak algılanması eleştirilmektedir (Ülgener, 1981: 165).

Romanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda din konusu sosyal, siyasal ve kültürel cepheleriyle ele alınmıştır. İslamiyet'i, Osmanlı toplumunu ayakta tutan manevi bir unsur olarak algılayan yazarlara göre din olgusu, Osmanlı kültürünü şekillendiren temel değerlerden biridir. Birçok romanda Osmanlı'da genel hayatın, dinî değerler çerçevesinde devam ettiği vurgulanır ve din, sosyo-kültürel yapının oluşmasında etkili bir yapı olarak yansıtılır. Osmanlı toplumunda İslamiyet'i sosyal bir karaktere sahip olarak gösteren yazarlar, dinin toplum içinde yeni anlamlar yüklediği inancındadırlar. Örneğin birçok romanda eleştirilen batıl inanışlara olan rağbet, Osmanlı toplumunda İslami inanç boyutunda algılanan ve sosyal hayatın bir parçası olan unsurlardan biri şeklinde de değerlendirilmektedir. Sosyo-kültürel yapının değişmesi, dinin algılayış biçiminin değişmesine sebep olmaktadır. Özellikle imparatorluğun duraklama ve gerileme dönemlerine yer veren romanlarda din konusu olumsuz bir bakışla değerlendirilir. Bu romanlarda dinî taassupla imparatorluğun gerilemesi arasında bir ilişki kurulur. Özellikle din adamlarının hem Osmanlı yöneticileri hem de toplumu açısından olumsuz etkileri olduğu düşünülür. Aynı zamanda din, Osmanlı'da eğitim meselesinin önündeki en büyük engellerden biri olarak yansıtılır. İslamiyet'in, Osmanlı siyasetinin bir parçası olarak algılandığı bazı romanlarda ise din adına söz söyleyen kişilerin özellikle padişahlar üzerindeki olumsuz etkilerine değinilir. Özellikle Batılılaşma ile başlayan ve Osmanlı'nın bütün kurumları ile yenilik arayışı içine girdiği dönemde yaşanan toplumsal yozlaşma, toplumun dinî duyarlılığının kaybolması ile ilişkilendirilmiş gibidir. Osmanlı ile din arasındaki bağı olumlu veya olumsuz açıdan ele alsalar da yazarların din konusunu Osmanlı'nın kültürel gerçekliği olarak algıladıkları açıktır.

Eğitim

Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren ilme ve âlime büyük değer verilmiş ve açılan Medreselerde verilen eğitimin kalitesi yüksek tutularak, bir ilim geleneğinin oluşması sağlanmıştır. Nitekim ilk Osmanlı Medreselerinde Davud-ı Kayserî gibi tasavvuf ile aklî ve dinî ilimleri şahsında toplamış bir müderrisin bulunması ve medreselerde aklî ilimlerde Kadızâde-i Rumî, tıpta Hacı Paşa ve dinî ilimlerde Molla Fenârî gibi kişilerin yetişmesi medreselerin eklektik yapısını ifade etmesi bakımından önemlidir (Çelebi, 1999: 173). Romanlarda, Osmanlı Medreselerinin söz konusu özelliklerine değinilmediği dikkati çeker. İmparatorluğun gerilemesine paralel olarak medreselerin eğitim sistemindeki bozulma, romanlarda üzerinde durulan ko-

nuların başında gelmektedir. Topluma iletmek istediği mesajı eserleri ile ortaya koyan romancılar, öncelikle eğitime önem vermektedirler. Bu bağlamda, yanlış olana işaret etmek ve toplumun buradan çıkarılacak derslerle hareket etmesini sağlamak, Osmanlı Medreselerinin ikbal dönemine işaret etmekten daha etkili bir yöntem olarak düşünüldüğü söylenebilir. Zeki Mesut Alsan'ın *Mustafa'nın Romanı* (1943) adlı romanında, medreselerin bozulma nedenleri üzerinde durulur. Yazara göre Medreseler, zaman ile hükümdar değişir, şeklindeki dinî umdeye ve hayat tekâmülüne uyumsuz olsalar idi, bugün onlar da bir Sorbon, bir Oxford haline gelebilirlerdi. Fakat dini de bilgiyi de bir sır haline sokarak halkı istismar etmek isteyen bazı cahil hocalar ne dinin ne de hayatın emir ve zaruretlerine kulak asmadıkları, her terakki hamlesine bir kulp takarak mâni olmayı kendi sınıflarının menfaatlerine daha uygun buldukları için inkıza doğru gitmişlerdir. Matbaayı kabul etmeyen medrese, nihayet matbaanın Avrupa'da yarattığı yeni silahlar karşısında mukavemet edemeyerek kendisi ile beraber bütün Türklüğü de tehlikeli bir yola doğru götürmüştür. Yazar, ilk Osmanlı medreselerinden övgüyle söz etmekle birlikte, medrese zihniyetinin yeniliklere ayak uydurmadığı inancındadır. *Yeşil Gece* (1928), *Afrodite Buhurunda Bir Kadın* (1939) adlı romanlarda da medreselerle ilgili buna benzer bir bakış söz konusudur.

Osmanlı eğitim sisteminin Batılılaşma ile birlikte modern bir görünüm kazanması, *Çalikuşu* (1922) ve *Pervaneler* (1924) romanlarında farklı açılardan ele alınır. *Çalikuşu* romanında yabancı okulların Türk çocukları üzerindeki etkilerine değinilir. Feride'nin birtakım olumlu özellikleri, mezun olduğu Notre Dame de Sion Okulu ile ilişkilendirilir. Feride, yabancı okullarda modern, Batılı bir eğitim aldıktan sonra kendisine verilen misyonu Anadolu'ya taşıyan ve orayı da modernleştiren bir tiptir. "Feride'nin Anadolu'yu modernleştirme projesinde bütün referansları Fransız kültürüne ve Dame de Sion'a aittir" (Çitçi, 2008: 110). Reşat Nuri *Çalikuşu* romanını "o zamana kadar halkın kötü gözle gördüğü kolejli, kültürlü, serbest tavırlı, neşeli İstanbul kızlarına karşı bir sempati uyandırmak maksadı ile yazmış, Feride tipini bu düşünce ile yaratmış"tır (Emil, 1989: 11). *Pervaneler* romanı ise "yabancı kültür ve millî benlik sorunu temelinde kaleme alınmıştır" (Demircioğlu, 1998: 18). Romanın dayandığı tez, misyonerlik faaliyeti amacını taşıyan okulların millî kültür açısından bir tehlike arz etmeleridir. Romandaki bu okullardan biri Amerikan Bizans Koleji'dir. Söz konusu okulun bir misyoner teşkilatına bağlı olarak çalıştığı iddia edilir. Okul öğretmenleri ve idarecileri, bağlı oldukları J.C. (Hz. İsa Cemiyeti) adındaki misyoner teşkilatı tarafından tayin ve tespit edilir. Okulun maddî ihtiyaçları da bu misyoner teşkilatına mensup işadamları tarafından karşılanır. Misyonerler ve J.C. gibi misyoner cemiyetleri genellikle Amerikalı zengin ve hayırsever işadamları tarafından finanse edilir. Mr. Cox bu işadamlarından biridir. Dışarıdan da destek alan söz konusu okulda, öğretmenler, okuldaki öğrencileri yavaş yavaş Hristiyan yapmak için uğraşırlar. Başlangıçta samimi bir arkadaşlık şeklinde ilerleyen öğretmen-öğrenci ilişkisi, zaman içinde öğretmenin Hristiyanlık telkinleriyle başka bir boyut kaza-

nır. Ayrıca romanda Türk mektebi Bezm-i Âlem ile Amerikan mektebi Bizans Koleji'nin karşılaştırması yapılır. Bezm-i Âlem öğrencileri fakir, bakımsız, yüzleri sararmış, elbiseleri pis, kara önlüklü ve kara başörtülüdür. Kollarındaki ağır çantalarıyla ağırbaşlı, sert ve ciddidirler. Amerikan Koleji ise her türlü maddî konfora sahiptir. Yazara göre Türk okullarındaki sosyal ve kültürel şartların yetersizliği, Türk çocuklarının yabancı bir kültürün etrafında pervane olmalarına sebep olmuştur.

Yabancı okulların kültür tahribatına sebep olduğunu düşünen yazarlardan biri de Yakup Kadri'dir. *Sodom ve Gomore* adlı romanında Leyla, Amerikan Koleji mezunudur. Romanda Amerikan kız kolejlerindeki öğrencilerin İstanbul'un işgali sırasında işgal subaylarıyla eğlenceler düzenledikleri görülür. İşgal günlerinde Amerikan kolejlerinde yabancı subayların şerefine düzenlenen müzikli danslı partilere Rum, Ermeni, Yahudi ve Türk kızları da katılırlar. Romanda İngilizlerin ve Amerikalıların kültürel yapıya iki açıdan zarar verdiklerini ifade eden Enginün, bunlardan birinin kolejlerde okuyan Türk kızlarına sapık zevkler aşlamak, diğerinin ise Amerikalı zengin Yahudilerin, ellerindeki bol para ile piyasayı ve zevkleri alt üst etmek olduğunu belirtir (Enginün, 1999: 215). Romanda, Nermin, Amerikan Kız Koleji öğrencisidir ve Amerikalı gazeteci Miss Fanny Moore ile birlikte olur. Amerikan Koleji'nin Nermin üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğu ifade edilir Çünkü Nermin ahlaki değerlerinde, düşünce yapısında kolej eğitiminin kendisine verdikleri ile yaşar. Kolejün olumsuz etkileri yalnızca ahlaki değerlerinde değil, başka konularda da kendini hissettirmektedir. Söz gelimi, Nermin İngilizlerden nefret eder çünkü “zaten Amerikalılar da İngilizleri hiç sevmezler” (Karaosmanoğlu, 2004: 27).

Cumhuriyet dönemi romanlarında Osmanlı, yanlış eğitim politikası izlediği için eleştirilmektedir. Romanlarda Osmanlı eğitim sistemi ile ilgili olumlu bir bakış yok gibidir. Bazı romanlarda, Osmanlı'da Batılılaşma çerçevesinde açılan yeni okullarda yetişen kadınlardan söz etmek mümkündür. Bu okulların, Osmanlı toplumunda kadının özgürleşmesi bağlamında önemli bir kurum oldukları bilinmektedir. Ancak bazı romanlarda görülen söz konusu kadın karakterlerin olumlu özellikleri ile aldıkları eğitimin niteliği arasında bir ilişki kurulmaz. Hatta özellikle yabancı okullarda okuyan kişilerin millî ve vatanî duygularını yitirdiği vurgulanır.

Cumhuriyet'in önemle üzerinde durduğu konulardan biri eğitim meselesidir. “Hakimiyet-i Milliye”ye dayanan Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün politikalarının özünde “millî”lik esastır. Milliyetçilik duygusundaki eksikliğin Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalayan başlıca sebeplerden biri olduğu düşünüldüğünde Osmanlı'dan tamamen farklı bir sosyal, kültürel ve siyasal temele dayanma çabası içindeki yeni devletin, milliyetçilik esasına öncelik vermesi doğaldır. Cumhuriyet döneminin millî eğitim politikasının, Osmanlı eğitim sistemine bakış açısını etkilediği açıktır. İslami esaslara dayanan eğitim sistemi ile medreseler, Batı kültürünün baskın olduğu eğitim sistemi ile yabancı okullar, söz konusu millî olma vasfından uzaktır. Bu bağlamda, Cumhuriyet dönemi romanlarında Osmanlı eğitim politikasının eleştirisini

belirleyen unsur bu eğitimin, yazarlar tarafından millî olarak kabul edilmemesidir.

Toplumsal Tabakalar

Padişahlar

1923-1950 yılları arasındaki romanlarda Osmanlı padişahları, sadrazamları ve diğer yöneticiler, askerler ve aydınlarla ilgili genel olarak olumsuz bir imaj olduğu görülmektedir. Osmanlı'nın kuruluş yıllarını ele alan romanlarda, Osmanlı yöneticileri ile ilgili olumlu bir bakış söz konusudur. Örneğin Feridun Fazıl Tülbentçi'nin *Osmanoğulları* (1950) ve Turhan Tan'ın *Gönülden Gönüle* (1931) adlı romanlarında Osman ve Orhan Beylerden övgü ile söz edilir. Ayrıca bu romanlarda Osmanlı hükümdarlarına yol gösteren abdallar sayesinde imparatorluğun manevi bakımdan güçlendiği belirtilir. Turhan Tan'ın *Cem Sultan* (1935), *Devrilen Kazan* (1939), *Hint Denizlerinde Türkler* (1939), *Safiye Sultan* (1939), *Krallar Avlayan Türk* (1944) romanlarında, Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Türk Korsanları* (1926), *Savcı Bey* (1931), *Sarı Benizli Adam* (1932), *Patronahlar* (1934), *Fatih Feneri* (1949) gibi romanlarında ise kardeş katli konusu eleştirilir. Yazarlara göre padişahların içkiye düşkün olmaları, savaş meydanlarındaki başarılarına gölge düşürmüştür; saraydaki kadınların padişahlar üzerinde olumsuz etkileri olmuştur. Kadircan Kafı'nın *Kösem Sultan* (1943), *Turhan Sultan* (1944); Ziya Şakir Soku'nun *Gâvur Memet* (1943); Niyazi Ahmet Banoğlu'nun *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında* (1945); Safiye Erol'un *Ciğerdeli* (1947); Fazlı Necib'in *Saraylarda Mecnunlar* (1928) romanlarında da çeşitli Osmanlı padişahlarından söz edilir. Bu romanlarda da padişahlar buna benzer açılardan ele alınır.

Bazı romanlarda padişahların askerî başarıları Türk olmaları ile açıklanır. Başka bir ifade ile örneğin Turhan Tan ve Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun romanlarında Osmanlı tarihinde yer etmiş büyük isimlerin şahsında Türk milletinin kahramanlıkları vurgulanır. Türkiye Cumhuriyeti'nin savaş meydanlarındaki zaferlerini kültürel sahada destekleyen yazarlar, Osmanlı padişahlarını iyi bir kumandan ve iyi bir yönetici olarak gösterip, yıllarca cephelerde savaşmak zorunda kalan Türk milletine, kaybettiği özgüveni tekrar kazandırmaya çalışırlar. Romanlardaki Türklük vurgusu, başka bir ifade ile Osmanlı padişahlarının Türk olduklarının tekrarlanması da aynı anlayıştan kaynaklanmaktadır. II. Abdülhamit, birçok romanda sözü edilen bir Osmanlı padişahıdır. Romanlarda II. Abdülhamit genel olarak "mel'un padişah", "kızıl sultan" nitelendirilmesiyle yansıtılır. Aka Gündüz'ün *Üvey Ana* (1933), *Aşkın Temizi* (1937), *Yayla Kızı* (1940), *Bebek* (1941), *Eğer Aşk* (1946); Yakup Kadri'nin *Hüküm Gecesi* (1927), *Bir Sürgün* (1937); Ercüment Ekrem Talu'nun *Kodaman* (tarihsiz); Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* (1936); Sermet Muhtar Alus'un *Kıvrıcık Paşa* (1933); Burhan Cahit Morkaya'nın *Şeyh Zeynullah* (1931); Fazlı Necib'in *Külhani*

Edipler (1926), Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* (1928); İskender Fahrettin Sertelli'nin *Abdülhamit ve Afrodit* (1929); Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938); Murat Sertoğlu'nun *Çakırcalı Mehmet Efe* (1941); Abdülhak Şinasi Hisar'ın *Çamlıca'daki Eniştemiz* (1944) adlı romanlarında II. Abdülhamit bu tür bir bakışla gösterilir. Söz konusu romanların bazılarında II. Abdülhamit'in adı doğrudan geçmese de, romanın genelinde hâkim olan sosyal ve siyasal ortamın, II. Abdülhamit'in eseri olduğu sezdirilir.

Askerler

Genel olarak romanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda asker teşkilatı ile ilgili yorum ve değerlendirmelere fazla yer verilmediği görülmektedir. Yapılan tespitler ise Osmanlı'nın duraklama ve gerileme dönemlerinde Yeniçeri Ocağı'nın durumu ile ilgilidir. Yeniçerilerle ilgili olumsuz bakış açısına sahip olan yazarların, Osmanlı padişahları ile ilgili olarak da olumsuz düşündükleri dikkat çeker. Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun, Turhan Tan'ın, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin, Kadircan Kaflı'nın romanlarında böyle bir bakış söz konusudur. Bu romanlarda yeniçerilerin bozulma nedenleri üzerinde durulur. Yazarlara göre yeniçeriler *devşirme sistemi* (Turhan Tan'ın *Devrilen Kazan* (1939) romanında bu konu) üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulur. Yazara göre “dili dilimize, dini dinimize uymayan nidüğü belirsiz çocuklar” birer “çeri düzmesi”dir (Tan 1939: 45) ve “Rum'dan yeniçeri yapmak” “tavşandan tazı çıkarmak” kadar imkânsızdır), *kumandanların liyakatsizliği* (Kadircan Kaflı'nın *Kösem Sultan* (1943) adlı romanında böyle bir bakış açısı vardır), *askerlik yerine ticaretle ilgilenmeleri* (Abdullah Ziya Kozanoğlu'nun *Patronahılar* (1934) romanında yeniçerilerin savaşmak yerine ticaretle ilgilendikleri belirtilir) nedeniyle Ocak terbiyesini kaybetmişlerdir.

“Osmanlı askeri” ile ilgili olumlu bir bakış Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* (1923) romanında görülür. Romanda Cemal ve İhsan'ın arkadaşı olan Haşmet Bey için “enli omuzlu uzun boyunda, biçimli ellerinde, şakakları ağarmış siyah saçlı, çıkık çeneli, iradeli başında Osmanlı İmparatorluğunun en kudretli asker örneği teresüm ediyordu” ifadesi kullanılır. (Adivar, 2003: 49). Esat Mahmut Karakurt'un *Ankara Ekspresi* (1940) romanında da yeniçerilerle ilgili olumlu bir bakış söz konusudur. Romanda Osmanlı ordusunun “tam üç yüz sene” “memleket memleket, diyar diyar dolaşarak” “er meydanları ile harp alanlarında” kendini gösterdiği ifade edilir (Karakurt, 2009: 108).

Aydınlar

Söz konusu yıllar arasında yazılan romanlarda Osmanlı aydınları birkaç farklı açıdan ele alınır. Osmanlı İmparatorluğu'nda tenkitçi aydın tipi Tanzimat'tan sonra ortaya çıkar ancak, söz konusu aydınların devlet tarafından açılan okullarda yetişme-

si uzun yıllar almış ve bu da kalem efendiliği gibi geleneksel değerlere sahip bir memur tipinin de uzun yıllar varlığını devam ettirmesine sebep olmuştur. Geleneksel değerlerle çerçevelenmiş bir dünyanın insanı olan kalem efendisi tipi, 1830'lardan sonra yerini Mülkiye'de yetişen aydın tipine bırakmıştır (Findley, 1996: 4). Bazı romanlarda kalem efendileri, XIX. yüzyıldaki sosyal aksaklıkların ortaya çıkardığı bir tip olarak yansıtılır. Yazarlara göre imparatorluğun siyasal olarak gerilemesi, sosyal olduğu kadar kültürel kurumları da olumsuz yönde etkilemiştir. "Kalem Efendileri"nden bahsedilen romanlarda imparatorluğun siyasal anlamdaki olumsuzluklarına da değinildiği dikkat çeker. Kalem memurlarının yeteneksizliği, iltimas usulüne müsaade eden bir yönetici politikası ile ilişkilendirilir. Romanlarda genel olarak kalem efendilerinin vazife fikrinden mahrum oldukları belirtilir. Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925),ERCÜMENT EKREM TALU'nun *Çömlekoğlu ve Ailesi* (1945), Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf* (1937) romanlarında böyle bir bakış söz konusudur. *Kiralık Konak* (1922) romanında ise kalem efendiliği farklı bir açıdan yansıtılır. *Kiralık Konak* romanında doğrudan Kalem'lerle ilgili bir düşünceye yer verilmesine de II. Abdülhamit döneminde memur olan Naim Efendi'nin şahsında kalem efendiliği saygı kavramıyla özdeşleştirilir. "Bir eski zaman adamı" olan Naim Efendi, gittikçe "sathi"leştiğini düşündüğü yeni nesli anlamakta zorlanır ve günün birinde "başiboş bırakılmış hayvanlar gibi oradan buraya, buradan oraya atılıp dururlarken" "ya bir çukura düşecekler"ini, "ya da bir suda boğulacaklar"ını düşünür. Ona göre, eski neslin kendine göre bir zevki, bir üslubu vardır ve yeni nesil bu zevkin tadından mahrum kalacaktır. Naim Efendi'nin dünyasını şekillendiren en önemli kavram "itaat"tır. Konaktakilerin yaşayışını, eski düzene itaat etmedikleri için eleştirir. Naim Efendi'nin "itaat" kavramına verdiği önem, vazifesine sonun kadar bağlı memur zihniyetinden gelmektedir. Reşat Enis Aygen'in *Kanun Namına* (1932) adlı romanında da kalem efendisi olmak, çalışkanlık ve kibarlıkla birlikte düşünülmektedir. Yazar "bir eski zaman adamı" olarak tasvir ettiği kalem efendilerinin "bir karış yükseklikte dimdik yakalıklı, sabahlardan akşam ezanlarına kadar masasının başındaki koltuğunda oturmaktan önu arkası ışıldamış redingot"u ile örnek birer kişi olarak yansıtmaktadır (Aygen, 1932: 47).

Tanzimat'tan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda aydın tiplerinden biri olan Jön Türkler'le ilgili olarak romanlarda tek yönlü bir bakış açısının varlığından söz edilebilir. Romanlardaki ortak konu, Jön Türkler'in siyasî düşüncelerinin olmayışı ve Batı hayranlığının ileri boyutlara varmış olmasıdır. Memduh Şevket Esendal'ın *Miras* (1925) adlı romanında Jön Türkler'in "ciddi fiili teşebbüsleri"nin olmadığı ifade edilir (Esendal, 1988: 190). Yazara göre bu kişilerin "bütün işleri, filanın bu hafta filanı curnal ettiğinden, filanın falan aleyhine çalıştığından, filanın gözden düştüğünden, filan kimsenin falan vasıtasıyla firar ettiğinden ve öğrenebildikleri kadar Avrupa devletlerinin vaziyetinden bahseylemekten" ibarettir (Esendal, 1988: 190). Yakup Kadri'nin *Bir Sürgün* (1937), Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* (1938) gibi ro-

manlarında da Jön Türkler benzer açılardan ele alınarak yansıtılır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda aydınların halktan kopuk oldukları, birçok araştırmacının vurguladığı bir konudur. Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı kitabında bizde sınıf kavramının olmayışını, münevveri ayrı bir sınıf haline getirdiğinden söz eder. Ona göre bu durum, münevverin cemiyetle olan alakasını müphem bir şekle sokmuştur. Bu nedenle aydınlar “muayyen bir hayatın adamı ola”mamıştır (Tanpınar, 1992: 50). Tanpınar'ın Osmanlı aydınlarıyla ilgili bu bakış açısını bazı romanlarda da görmek mümkündür. Örneğin *Hâlâs* (1929) romanında Albay Nihat, Osmanlı aydınlarını, memleketin kötü siyaseti karşısında sessiz kaldıkları için şu şekilde eleştirir:

Hepimiz her zaman, her devirde, istibdada olduğu gibi meşrutiyette de *yalnız* mel'un nefsimizi düşünerek, yalnız kişisel kurtuluşumuzu göz önünde tutarak, etrafımızda yapılan kötülükleri ve rezaletleri kabul eder ve 'aman bize bir şey olmasın diye' istibdadın alçaklığına ve kötülüğüne susup ve tahammül ettiğimiz gibi Enver Paşa'nın hırsızlıklarına ve yolsuzluklarına da göz yumardık. Evet, hepimiz bu zavallı vatanın düşmanı değil miydik? (Rauf, 1998: 59)

Ancak bu düşüncelerine rağmen Nihat, mücadele konusunda “satıhta” kalmıştır (Törenek, 1999: 119). İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş dönemini ele alan bazı yazarlar, romanlarında halktan kopuk Osmanlı aydınlarına karşı, halkla iç içe ve Millî Mücadele'ye destek olan, sadece fikirleriyle değil, fikirlerini eyleme dönüştürebilen aydınlara yer vermişlerdir. Bu aydınlar aynı zamanda Cumhuriyet Türkiye'si'nin ihtiyaç duyduğu insan tipi olarak yansıtılmaktadır. Esasında söz konusu aydınların bir Osmanlı aydını niteliğinden çok, Cumhuriyet dönemi aydını niteliği gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu aydınların Osmanlı aydını başlığı altında ele alınmalarının sebebi ise, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olmalarıdır. Ancak, imparatorluğun çeşitli müesseseleriyle birlikte kötü gidişatının farkında olmaları ve mücadelelerini imparatorluğun varlığı için değil, yeni bir düzenin kurulması adına vermiş olmaları onları Osmanlı aydınlarından ayıran özelliklerdir. Bu bağlamda söz konusu aydınları, yazarların Osmanlı aydınlarına yönelik eleştirisi, aktif ve mücadeleciler aydın tipinin habercisi biçiminde yorumlamak mümkündür.

Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* (1923) romanında böyle bir bakış söz konusudur. Esasında, yazarın bütün romanlarında aydınların varlığından söz edilebilir. Ancak 1922 yılında yazılarak bir yıl sonra kitap olarak yayımlanan bu romandaki aydınlar, Osmanlı ve Türk kimliği açısından bir kırılmayı ifade etmektedir. Romanın yazıldığı dönem de böyle bir kırılmanın varlığını gerekli kılmıştır. Türkçülük düşüncesinin baskın olduğu bu romanda İhsan, “her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmuzeci” olarak tasvir edilir. Yazar, İhsan'ı *Türk* olarak değil, *Osmanlı* olarak tasvir etmekte ve bu durumun gerekçesini şu sözleri ile açıklamaktadır: “Çünkü yeni Türk genci daha mütecaviz, daha dalgacı, daha istediği çok olan bir mahlûktur” (Adıvar, 2003: 12). İhsan “yeni bir Osmanlı tipi” olarak yansıtılır. Millî Mücadele'ye katılması ve cesareti, aynı zamanda da aşkına sa-

hip çıkması ve onun uğruna mücadele etmesi, yazarın bir Türk gencinde olması gerektiğini düşündüğü özelliklere sahip olmasını sağlamıştır. İhsan, istediği çok olan bir “aydın”dır. Esasında onun olumlu özelliklere sahip olmasında Ayşe’nin etkisi vardır. Ülküsü adına mücadele etmekten çekinmeyen Ayşe de Cumhuriyet’in ihtiyaç duyduğu ideal bir kadın olarak yansıtılır. Romanda özellikle Ayşe ve İhsan karakterleri aracılığıyla Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde yazarın çizdiği yeni aydın tipinin örneğini görmek mümkündür. Buna benzer bir bakış Reşat Nuri’nin *Yeşil Gece* (1928) adlı romanındaki Ali Şahin karakteri aracılığıyla da verilir. Ali Şahin de *Ateşten Gömlek* (1923) romanındaki İhsan gibi Türk aydınının kimliği konusunda bir kırılmayı ifade eder.

Sosyal Hayat

Taner Timur’un da ifade ettiği gibi reform tarihimizi, kılık kıyafetteki değişikliklerle simgelemek, Türk romanında sık rastlanan bir yöntemdir (Timur, 2002: 87). Ayrıca kılık-kıyafetle ilgili tespitler, romanda anlatılan zamanla ilgili imajı da ortaya koyar. Cumhuriyet dönemi romanlarında Osmanlı’da giyim konusu üzerinde duran yazarların bakış açılarını belirleyen unsur genel olarak kuruluş, yükselme, duraklama ve çökme dönemlerindeki Osmanlı’nın siyasal ve askerî yapısıdır. Başka bir ifade ile yazarların Osmanlı’da giyim konusundaki imajı ile imparatorluğun sosyal ve siyasal imajı birbirini tamamlamaktadır. Osmanlı’da giyim-kuşam konusu romanlarda üç açıdan ele alınmaktadır: Giyimin bir statü ve zenginlik göstergesi olduğunu vurgulayan yazarlar, Osmanlı’nın askerî ve siyasî gücü konusunda da olumlu düşünmektedirler. Örneğin Feridun Fazıl Tülbentçi’nin *Osmanoğulları* (1950) adlı romanında Osmanlı İmparatorluğu’nun kuruluş yıllarına yer verilir. Bu romanda Osman Bey’in adil ve beyliğinin menfaatini düşünen biri olduğu vurgulanır. Romanda, Bizans tekfurları ve Selçuklu sultanları Osman Bey’i ziyaret eder. Bu ziyaretçilerin dikkatini en fazla çeken konu, Osman Bey’in sade giyimidir. Osmanlı Beyliği’nin sade ve gösterişten uzak bir sosyal hayatı olduğu üzerinde duran yazar, söz konusu durumu Osman Bey’in kıyafetlerindeki sadelik ile ortaya koyar. Yazarın *Barbaros Hayrettin Geliyor* (1949) adlı romanında Osmanlı’nın yükselme dönemindeki askerî başarılarına atıfta bulunulur. Yazar bu romanında da *Osmanoğulları* (1950) romanındaki gibi benzer bir şekilde imparatorluğun siyasî vaziyeti ile giyim-kuşam arasında bir ilgi kurar. Romanda Barbaros Hayrettin’in ve leventlerin giyimi üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulur. “Altın kakmalı piştol”lar, “sırmalı cepken”ler, “altın düğme”ler giyen “Türk korsanları” Osmanlı’nın askerî gücünün göstergeleri olarak yansıtılır (Tülbentçi, 1949: 66).

XIX. yüzyılda yaşanan siyasal olaylar, sosyal ve kültürel yapının değişmesiyle sonuçlanmıştır. Giyim-kuşamdaki değişiklikler, hayat üslubundaki değişiklikleri ifa-

de etmesi bakımından anlamlıdır. Giyim, insanın toplum içindeki yerini ortaya koyduğu kabul edilen bir durumdur. “Kıyafet aynı zamanda zihni şekillenişin, topluma hâkim anlam haritalarının neler olduğuna dair bir dizi felsefi/kültürel argümanların da taşıyıcısı ve aktarıcısıdır” (Meriç, 2000: 39). Osmanlı toplumunda kıyafetin değişmesine saray öncülük etmiştir. II. Mahmut’tan itibaren askerler ve devlet memurları için Avrupaî kıyafet zorunlu kılınmıştır (Meriç, 2000: 40). Ancak Batılılaşma boyunca devam eden zihniyette ikilik, kılık kıyafet konusu üzerinde de etkilidir. Örneğin Avrupaî kıyafetin Osmanlı fesiyle birlikte giyilmesi geleneksel kabullerden kopmanın o kadar da kolay olmadığını göstermektedir. (Meriç, 2000: 41). “Fes, Osmanlı’nın hanedan kimliğini sergilerken, Avrupaî kıyafet Osmanlı reformcularının çeşitli yeni düzenleme ve reformlarla devletin kendi mevcut siyaseti içinde kendi yerli karakterini koruyarak değişme isteklerini yansıtmaktadır” (Meriç, 2000: 41). *Sinekli Bakkal* (1936) romanında da fes, alaturka hayatın sembolü olarak yansıtılır. Gündelik hayatında şapka kullanan Peregrini, camiye giderken fes takar. Ayrıca romanda fes, hafiyelikle birlikte düşünülür. Rabia, “uzun, kırmızı feslerin hafiyelere alamet olduğunu” işitmiştir. Yazara göre “‘kırmızı fes’ Sinekli Bakkal’a musibet yeli gibi esmiş, fakir fıkara’yı damlarının altına sığdırmış”tır (Adıvar, 1966: 105). Batılılaşma ile birlikte değişen hayat şartları, tüketimin ve modanın bir alışkanlık haline gelmesine ve giyim de gündelik hayatın bir parçası olarak algılanmasına sebep olmuştur. Söz konusu bakış açısına sahip olan yazarların romanlarında kıyafetlerin kültür ile ilişkilendirildiğini görmek mümkündür. Osmanlı, sade veya resmî giysilerle tasavvur edilirken, batı spor ama günlük giysilerle temsil edilir. Böyle bir bakış açısı, *Kiralık Konak* (1922) romanında belirgindir: Konağıyla birlikte tıpkı bir eski zaman eşyası gibi köşeye atılan Naim Efendi’nin acıklı sonunu hazırlayan, alafanga kıyafetler karşısında kaybolan itibarıdır. Naim Efendi “beyaz pikeden iki sıra iri, sedef düğmeli, pamuksuz bir uzun hırka”sı ve “başında da aynı pikeden takke”siyle evdekilere göre eski bir eşyadan farksızdır. “Odanın bir tarafını kaplayan uzun bir erkân minderinin ucundan, yarı diz çökmüş, yarı bağdaş kurmuş bir vaziyette kafesi kaldırılmış, fakat camı indirilmiş bir pencereden dışarıya” bakmakta olan Naim Efendi’nin bu duruşu, yaşanan olaylar karşısında romanın sonuna kadar hiçbir şey yapmayan pasif tavrına uygundur. Romanda, yaşanan değişimi Naim Efendi ile birlikte izleyen bir kişi daha vardır; o da “yuvarlak Mahmudiye fesi”, “yeşil kaplı bir samur kürk”ü, “top sakallı” “bir elini göğsüne sokmuş, diğerini vitrinin üzerine bırakmış” ve “bu elin orta parmağında gayet iri bir yakut yüzük” bulunan Naim Efendi’nin babasının tablosudur. Naim Efendi de, torunları ve damadı tarafından geçmişi canlı bir tablosundan ibaret olarak algılanır. Servet Bey’in şapka koleksiyonu ve Seniha’nın Beyoğlu terziğinde diktirdiği kıyafetler Naim Efendi’nin istanbulinine tercih edilir. Servet Bey’in kendini en iyi hissettiği saatler aynanın karşısına geçip kutudan çıkardığı şapkaları birer birer denediği anlardır. Nitekim böyle şapkalı seyahat kostümleri veya suare kıyafetinde birçok resimleri vardır. Odasının duvarlarındaki çıplak kadın resimlerinin yanlarında bu resimler asılıdır. Yazara göre bütün bu

özellikleriyle “Türkler içinde hiç kimse Servet Bey kadar aşırı alafrangalığa müptela olmamıştır” (Karaosmanoğlu, 2004: 10). Romanda giyim ile namuslu olmak arasında bir ilgi kurulduğu görülür. Necibe Hanım’ın süse fazla düşkün oluşu eleştirilir. Bununla birlikte giyimine aşırı düşkün olan Servet Bey de bencil ve çıkarıcı özelliklere sahiptir. Yazar, Osmanlı’da, hayat tarzındaki değişimi kıyafetler aracılığıyla ortaya koymaktadır. Servet Bey’in her gün değişen kıyafetleri, onun hareketli yaşantısını yansıtır. Bu durum, yazarın “dinamik” bir batı tasavvur ettiğinin göstergesidir. Buna karşılık Naim Efendi’nin ve kayınpederinin giydiği ağır kıyafetler doğunun durağan yapısına uygundur: İki sıra *iri* sedef düğmeler, *uzun* hırka, samur *kürk*, *iri* yakut yüzük. Bu kıyafetlerde dikkat çeken unsur, büyüklük ve ağırlıktır. Buna karşılık Servet Bey, bir el çabukluğu ile giyip çıkarır şapkalarını. Bu bağlamda, *Kiralık Kona* romanında giyimle sembolize edilen kültürlere işaret edilir.

Kültürel yozlaşma ile birlikte düşünülen tüketim alışkanlığının ülke ekonomisine zarar verdiğini düşünen yazarlar ise bu düşüncelerini, yerel giyim sanayiinin Avrupa karşısında yok oluşu biçiminde tasavvur ederek ortaya koyarlar. Burada da giysilerle birlikte yok olduğu düşünülen bir imparatorluktan söz etmek mümkündür (Sadri Erttem’in *Çıkrıklar Durunca* (1931) ve Ercüment Ekrem Talu’nun *Kodaman* romanlarında olduğu gibi). Örneğin Osmanlı’nın kuruluş ve yükselme dönemlerinin ele alındığı romanlarda yazarların bu dönemlere bakış açıları, giyim aracılığıyla yansıtılır.

Sosyal hayatın bir parçası olan Osmanlı eğlence kültürüne bakış açısı, bazı romanlarda Osmanlı imajını yansıtan önemli bir unsurdur. Osmanlı’da eğlence hayatı, romanlarda birkaç şekilde sunulur. Padişahlar tarafından düzenlenen düğünler, özellikle kuruluş yıllarını ele alan romanlarda Müslüman ve Hıristiyanlar arasında bir kültür alışverişine imkan tanıyan önemli eğlenceler olarak yansıtılır. Bu romanlardan biri olan *Sultan Yıldırım Beyazıt*’ta (1947) Germiyan Beyi’nin kızı Devlet Hatun ile Sultan Murat’ın oğlu Bayezıt’ın düğünlerine birçok beyliğin ileri gelenleri davet edilir ve düğün günlerce devam eder. Romanda düğünlerin, söz konusu dönemlerde Osmanlı’nın en büyük eğlencelerinden biri olduğu ve farklı kültürlerin kaynaşması için uygun bir ortam sağladığı düşünülür. Yazara göre Osmanlılar, özellikle kuruluş yıllarında farklı milletlere mensup olan kızlarla evlenerek beyliğin sınırlarını genişletmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda düğünlere davet edilen misafirlerle kurulacak siyasî ilişkiler yazara göre doğru bir politika olarak değerlendirilir. Turhan Tan’ın *Cem Sultan* (1935) adlı romanında, Osmanlı’nın ilk yıllarında sosyal hayatı oluşturan şeyin, silah ve savaş olduğu gösterilir. Çünkü söz konusu dönemde hayat, “muayyen bir çerçeve içinde” akıp geçmektedir (Tan, 1946: 19).

Tanzimat’ın ilanıyla resmîyet kazanan Batılılaşma, bir yaşam şekline yeni bir yaşam şekline geçişin hikâyesidir. XVIII. yüzyılda yavaş yavaş kendini hissettirmeye başlayan yenilikler, Tanzimat’la birlikte fark edilir hale gelmiştir. Söz konusu yeniliklerin önemli halkasından biri de eğlence anlayışının değişmesidir. Batılılaşmanın halk eğlencelerine getirdiği en önemli farklılık, “kitlesele dışavurumların bir me-

kânla sınırlandırılması”dır (Meriç, 2000: 63). Kadın ve erkeğin beraberce eğlenebileceği “ortak” mekânlar, hem kadına bakış açısının hem de eğlence anlayışının değişmesine sebep olmuştur. Romanlarda da bu durumun yansımalarını görmek mümkündür. Halkın beraberce eğlenebildiği mehtap âlemlerinden ve mesirelerden söz edilen romanlarda zaman aralığı XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın başlarıdır. Yazarların söz konusu dönemde, Osmanlı toplumunun sosyal ve gündelik hayatı ile ilgili düşüncelerini görmek mümkündür. Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun *Patronahılar* (1934) adlı romanında Kâğıthane Deresi’ndeki eğlencelerde, kadın ve erkeğin birlikte eğlenebildikleri ifade edilir. “Uzun, kısa, yassı, toparlak, beyaz, sarı çeşit renkli kavukları, sarıkları, cüppeleri, binişleri, şalvarları, sarı pabuçlarıyla yeniçeriler, kâtipler, cebeciler, humbaracılar, baltacılar, bostancılar kollarını kabarta kabarta meydanda dolaş”makta; “açık gök renginde boyalı, yaldızlı kafesli arabalara kurulmuş çiçek demetleri, laleler arasında gizlenmiş dilberler” “bademi, gülpembe misal vücutlarını nilgün ibrişim futralara sarıp mahiler gibi deryada gavvaslık eden nazeninlerle göz süzüp bakış”maktadırlar (Kozanoğlu, 1972: 11). Romanda tasvir edilen Kâğıthane eğlencesindeki insan kalabalığı dikkat çeker. Yazar, Lale devrinde yaygınlaşan bu eğlencelerin cemaat hayatını sarsmak suretiyle toplumsal ilişkileri yeniden belirlediğini düşünmektedir. Turhan Tan’ın *Devrilen Kazan* (1939), Ercüment Ekrem Talu’nun *Sabir Efendi’nin Gelini* (1922), Sermet Muhtar Alus’un *Pembe Maşlahlı Hanım* (1933), Samiha Ayverdi’nin *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (1944) romanlarında halkın beraberce katıldığı mehtap gezintileri, hamam eğlenceleri, Osmanlı toplum hayatının canlanmasını sağlayan unsurlar olarak yansıtılır.

Modernleşmenin toplumsal yapıda meydana getirdiği en önemli değişimlerden biri de geleneksel dönemden farklı olarak cinsiyetler arasındaki ayrımın azalması ve insanın “birey” olarak yeniden tanımlanmasıdır. Geleneksel dönemde kadının ve erkeğin eğlendikleri yerler farklıdır. Söz konusu dönem kendine mahsus “adab”ıyla toplumsal ilişkilerin ‘yarı kutsal’ bir şekilde devam etmesini sağlamıştır (Özbilgen, 2004: 31). Tanzimat’ın ilanı ile birlikte dinsel karakterli Osmanlı kültüründeki insan ilişkilerinin kolektif nitelik taşıyan özelliği, yerini bireye dayanan bir anlayışa bırakmaya başlar. Bu durumun çeşitli açılardan yansımalarını romanlarda görmek mümkündür. Örneğin mehtap eğlencelerinde, mesirelerde biraraya gelen kadın ve erkeğin tanışma biçiminin değişmesi, romanlarda olumlu bir unsur olarak yansıtılmıştır. Ancak Batılılaşmanın genel ahlak kabulleri üzerinde olumsuz etkileri olduğunu düşünen birçok yazara göre, XIX. yüzyılda İstanbul’da gelişen eğlence kültürü, yozlaştırıcı özelliği ile toplumu etkilemektedir. Bu yazarların romanlarında Beyoğlu, kültürel çatışmanın bir yönünü temsil eder ve yozlaşmanın, her türlü ahlak bozukluğunun yaşandığı ve özellikle de eğlence kültürü ile Türk gençlerini kendine çeken olumsuz bir mekân olarak gösterilir. Bu romanlarda Şerif Mardin’in ifadesi ile İstanbul’daki kültürel ayrım coğrafi olarak da ortaya konulur. Bir tarafta Frenklerin, Levantenlerin oturduğu, eğlence hayatı ile özdeşleşmiş Galata ve Beyoğlu, diğer tarafta da mahalle içerisinde cemaatçi bir yapıya sahip halk kesimlerinin oturduğu şehrin Müslüman kesimi arasında bir tezat oluşturulur (Mardin, 2006: 38). Yazarlar, geleneksel dönem-

de İslami ahlak kurallarına göre şekillenen eğlence anlayışındaki bu değişimin genel olarak kadınları olumsuz açıdan etkilediğini düşünmektedirler. Birçok romanda İstanbul'un muhafazakâr semtleri ile Batı'nın zevk ve eğlence hayatı ile özdeşleştirilen semtleri arasındaki tezaadın sebep olduğu kafa karışıklığından söz edilir. Örneğin Selahattin Enis'in *Zaniyeler* (1924) adlı romanında Beyoğlu olumsuz örnek teşkil edecek eğlencelerin yaygın olduğu bir mekân olarak yansıtılır. Yazar, ülkenin işgal altında olduğu bir dönemde aydınlar arasında moda olan eğlencelerin bir yaşam şekli olarak benimsendiğini düşünmektedir. Münevver Hanım'ın "salon" eğlencelerinde yer alan paşalar, yazarlar ve şairler "şampanya kadehleri ve kadın dudakları arasında" kendilerinden geçmekte "kanepeler ve halılar üzerinde" "bir fuhuş ve zevk içkisiyle sarhoş olup sız"maktadırlar (Atabeyoğlu, 1943: 4). Eğlence anlayışının bireyselleşerek kültürel bir yozlaşmaya sebep olduğunu düşünen yazarların bazı romanlarında ise Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ahlaki yozlaşmışlığın Osmanlı'nın son dönemleri ile ilişkilendirildiği görülür. Bu romanlarda Batılılaşma Tanpınar'ın da ifadesi ile "eski eğlence alışkanlıklarının sona ermesine sebep olmuştur" ve bu durum, "beraberce" eğlenme anlayışının da yok olması anlamına gelmektedir (Tanpınar, 1996: 27). Osmanlı'nın son dönemlerinde geleceğin endişe ve kaygılarını unutmak için *eğlenen* roman kahramanları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yakın geçmişin dertlerini unutmak için *eğlenir*. Ancak ihtişam havası içinde zevk ve safa ile unutulmaya çalışılan değerlerin yerine yenisi getirilemediği için *Tatarcık* (1939) romanında olduğu gibi Karagöz oyuncusu alafranga oyunlar icat eder, *Zeyno'nun Oğlu* (1928) romanında olduğu gibi fokstrot havasında mevlüt okunur. Söz konusu durumu geriye dönüş olarak nitelendirmek de mümkündür. Başka bir ifade ile yazarlar, bireyi geçmiş değerlerin ve geleneklerin ilmeği ile topluma bağlayan bir varoluş biçimini önermektedir. "Geçmiş"in baskın olduğu böyle bir anlayışın muhafazakâr bir bakış ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bu bakış açısı, an'aneleri unutmadan da Batılı olunabileceğini vurgular. *Fatih-Harbiye*'de, *Zeyno'nun Oğlu*'nda, *Tatarcık*'ta geçmiş, en azından toplumun bir kesimi tarafından aranan ve özlenen bir şey olarak yansıtılır. Hatta söz konusu romanlarda geçmişin yok olmadan devam ettiği vurgulanır. Buna benzer bir durum Safiye Erol'un *Kadıköyü'nün Romanı*'nda (1939) da görülür. Mükerrerem, düğününün bir 'garden party' şeklinde olmasını isterken, annesi ince sazda direktir; Mükerrerem cazbantta ısrar ederken, arkadaşları Karagöz ister. "Nihayet kimse kırılmasın diye cümlelerin arzusuna hizmet" edilir ve "düğün çorba" olur (Erol, 2007: 37). Yazar, hafızalarda hâlâ canlı olan geçmişin eğlence alışkanlıklarının bir 'garden party'de gerçekleştirilmesini "acayip bir âlem" olarak değerlendirir. "İki dünya arasında kalmış kimseler" bazen ince saz dinleyerek kendilerinden geçerken, bazen de dansa kalkarak eğlenirler (Erol, 2007: 40). Bunun yanı sıra geçmişin eğlence algısı Necdet'in hafızasında da canlılığını korur. Necdet, Bedriye'nin güzelliğinden o kadar etkilenir ki bu güzelliği, "hayatında gördüğü en tesirli güzellik intibası olan" donanma ile karşılaştırır ve şöyle düşünür:

Gecenin kuzguni siyahlığında ufkun denize nerede kavuştuğu belli olmuyor ve direklerle kadar donanmış bir gemi sanki boşlukta demir atmış duruyordu. Bu kadar güzel bir şey ancak rüyada görülebilirdi, siyah bir ayna üzerine altın ve mücevherlerle işlenmiş bir

sefine. Ara sıra bu gemiden bir fişek ıslıkla yükseliyor, göklere çıkınca birdenbire açılarak allı yeşilli nurlar serpiyor, kandil kandil yere iniyordu. (Erol, 2007: 26)

Genel olarak romanlarda Osmanlı'da sosyal hayatın durağan değil, canlı olduğu yönünde bir imaj söz konusudur. Bu imaj Osmanlı'nın kuruluş, yükselme ve çöküş dönemlerinde farklı tablolar halinde yansıtılır. Yazarlar, Osmanlı'da gündelik hayatı ve değişen eğlence anlayışını kadınlar açısından ele almışlardır. Kadının gündelik hayatta görünür hale gelmesinin yol açtığı olumlu ve olumsuz sonuçlar, romanlarda en fazla sözü edilen konuların başında gelmektedir. "Sosyal Hayat" başlığı altında ele alınan romanlarda Osmanlı'nın sosyal hayatı ile ilgili genel tespitlere yer verildiği görülmektedir. Konu ile ilgili yorumlara ve imaja dolaylı olarak ulaşılmaktadır.

Sonuç

1923-1950 yılları arasındaki romanlarda Osmanlı'nın nasıl yansıtıldığı sorusuna verilecek cevaplar hem dönemin sosyal ve siyasal atmosferini hem de yazarların kültürel eğilimlerini dikkate almayı gerektirmektedir. Kültürel eğilimler ve bakış açıları farklı olsa da romanların ortaya çıkmasında etkili bir unsur olan sosyal şartlar, yazarların ortak temalar etrafında toplanmalarına sebep olmaktadır. Aynı toplumun mensubu olan yazarların en önemli ortak noktası, Osmanlı'yla ilgili algıları ne olursa olsun, Osmanlı'yı ötekileştirmeleridir. Bu noktada, özellikle Karşılaştırmalı Edebiyatın yararlandığı yöntemlerden biri olan İmgebilim'in "öteki" ile ilgili araştırmaları konusundaki bazı dikkatlere değinilebilir. Ötekinin kültürünün nasıl algılandığı ve ne şekilde yansıtıldığı konusuyla ilgilenen İmgebilim'de yazarın dış dünyadan algıladığı gerçeği kendi iç dünyasında yeniden şekillendirerek ifade etmesi esastır.

İmgebilim hem ulusal hem de kültürlerarası bir özellik taşıyabilir. İster ulusal, ister kültürlerarası bir çalışma olsun 'imgebilim' çalışmaları karşılaştırma teorisinden yola çıkarak farklı metinlerdeki aynı imgenin izini sürer. (Ulağlı, 2001: 428)

Örneğin bir yazarın romanlarında birbirinden farklı Osmanlı imajı ile karşılaşmak mümkün olabilir. Yazar, eserine yerleştirdiği farklı imajlar ile okuruna kendi toplumunun siyasal, sosyal ve kültürel tablosunu da sunmuş olur. Algılama şekli kişinin bilinçaltına, inançlarına bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Yazarın romanındaki Osmanlı fotoğrafı her ne kadar gerçeklerden hareket ederek çekilmiş de olsa, sonuçta olduğundan farklı bir Osmanlı tablosu ile karşılaşılabilir ve bu durum imaj araştırmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 1923-1950 arası Türk romanlarındaki Osmanlı imajı edebî metinlerden hareketle tarihsel sonuçlar çıkarmak yerine, yazarların Osmanlı tarihini nasıl algıladığı esasına dayanmaktadır.

Cumhuriyet'in sosyal, siyasal ve kültürel kurumlarıyla tesis edilmesi, zaman

içinde Osmanlı algısının da değişmesine sebep olmuştur. Örneğin 1950'den sonraki romanlarda Osmanlı'nın daha ılımlı bir bakışla ele alındığı görülmektedir. İktidarlar değiştikçe geçmişe yaklaşım biçimi de değişmekte ve her dönem, kendi tarih algısını ortaya koymaktadır. Günümüzde Osmanlı'nın ilgi duyulan bir konu olması da aynı sebepten kaynaklanır. Cumhuriyet dönemi Türk romanında Osmanlı'yla ilgili veya Osmanlı'ya yer veren romanların sayısı oldukça fazladır. 1950'den sonraki romanlarda Osmanlı imajını tespit etmek, bu konunun Türk romanı içindeki seyrini anlamak açısından gereklidir. 1923-1950 yılları arasında yaşanan toplumsal dönüşüm, Osmanlı'ya o dönemde üzerinde durulan konular bağlamında yaklaşılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak değişen sosyal şartlar, Türk romanının teknik olarak ilerlemesi gibi sebepler, Osmanlı'nın söz konusu dönemden farklı olarak yeni konular ve metodlarla ele alınmasına imkân sağlayabilir. Bundan sonra yapılacak olan çalışmaların, bizim çalışmamızla birlikte düşünüldüğünde, Osmanlı imajının Cumhuriyet romanı içindeki yerini bütün olarak ortaya çıkartacağı inancındayız.

KAYNAKLAR

- Adıvar, Halide Edip Adıvar (1939), *Tatarcık*, Ahmet Halit Kitabevi.
- Adıvar, Halide Edip Adıvar (1962), *Kalp Ağrısı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Adıvar, Halide Edip Adıvar (1966), *Sinekli Bakkal*, Uycan Matbaası, İstanbul.
- Adıvar, Halide Edip Adıvar (1966), *Vurun Kahpeye*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Adıvar, Halide Edip Adıvar (2003), *Ateşten Gömlek*, Özgür Yayınları, İstanbul.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1933), *Üvey Ana*, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1937), *Aşkın Temizi*, Tan Matbaası, İstanbul.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1941), *Bebek*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1943), *Bir Şoförün Gizli Defteri*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1945), *Yayla Kızı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1945), *Sansaros*, İnkılâp Kitabevi.
- Aka Gündüz (Enis Avni) (1946), *Eğer Aşk*, İnkılâp Kitabevi.
- Akurgal, Ekrem (1956), "Tarih İlimi ve Atatürk", *Belleten*, Cilt XX, No: 80, s. 583.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1931), *Gönülden Gönüle*, Agâh Sabri Kitaphanesi, İstanbul.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1939), *Devrilen Kazan*, Kanaat Kitabevi.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1939); *Hint Denizlerinde Türkler*, Kanaat Kitabevi, İstanbul.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1944), *Krallar Avlayan Türk*, Yüksel Yayınevi, İstanbul.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1946), *Cem Sultan*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- (Alaaddinpaşazade Samih Fethi), M. Turhan Tan (1961), *Safiye Sultan*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Ali, Sabahattin (2007), *Kuyucaklı Yusuf*, YKY.
- Alsın, Zeki Mesut (1943), *Mustafa'nın Romanı / Hürriyet Pervanesi*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul.
- (Alus), Sermet Muhtar (1933), *Pembe Maşlahlı Hanım*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.

- (Alus), Sermet Muhtar (1933), *Kıvırcık Paşa*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.
- (Atabeyoğlu), Selahattin Enis (1943), *Zaniyeler*, Cumhuriyet Kitabevi.
- Atay, Falih Rıfkı (1932), *Roman*, Varlık Yayınları.
- (Aygen), Reşat Enis (1932), *Kanun Namına*, Sühulet Kütüphanesi, İstanbul.
- (Aygen), Reşat Enis (1939), *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, Semih Lütfi Kitabevi.
- (Aygen), Reşat Enis (1944), *Toprak Kokusu*, Semih Lütfi Kitabevi.
- (Aygen), Reşat Enis (1979), *Yolgeçen Hanı*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- (Aygün), Güzide Sabri (tarihsiz), *Yaban Gülü*, Semih Lütfi Kitabevi.
- Ayverdi, Samiha (1948), *Mesih Paşa İmamu*, Gayret Kitabevi.
- Ayverdi, Samiha (1975), *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, Damla Yayınevi.
- Ayverdi, Samiha (1977), *Batmayan Gün*, Damla Yayınevi.
- Banoğlu, Niyazi Ahmet (1945), *Yavuz Sultan Selim Esir Kızlar Arasında*, İstanbul.
- Başar, Şükûfe Nihal (1938), *Yalnız Dönüyorum*, İstanbul.
- Çelebi, İlyas (1999), "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri," *Osmanlı*, Cilt. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Çetişli, İsmail (1991), *Memduh Şevket Esendal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çitçi, Selahattin (2008), *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Demircioğlu, Cemal (1998), "Aydemir Müellifi Müfide Ferit Hanım", *Toplumsal Tarih*, Sayı: 59, Cilt: 10, Kasım.
- Doğan, İsmail (2001), *Osmanlı Ailesi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Duben, Alan-BEHAR, Cem (1988), *İstanbul Haneleri, Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880-1940*, İletişim Yayınları.
- Durakbaşa, Ayşe (2007), *Halide Edip Adivar, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (1999), "Romanımızda Yabancı Okullar" *Mukayeseli Edebiyat*, Dergâh Yayınları.
- Enginün, İnci (2004), "Milli Mücadele'de Türk Kadını", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci (2005), "Osmanlıca'dan Modern Türkçe'ye Türk Edebiyatı ve Öz Kimlik", *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiyesi*, Gökkuşbu Yayınları.
- Emil, Birol (1989), *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Emir, Sebhat (2002), "Safiye Erol ve Çiğerdelen", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Yıl: 31, Sayı: 2, Nisan, ss. 86-88.
- Ercilasun, Bilge (1997), "Türk Edebiyatında Popülerlik Kavramı", *Yeni Türk Edebiyatı Üzerinde İncelemeler I*, Akçağ Yay, Ankara 1997.
- Erekli, Arzu (2006), "Medeni ya da Müslüman: Popüler Aşk Romanlarında Feyza Olmak", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erol, Safiye (1974), *Çiğerdelen*, Boğaziçi Yayınları.
- Erol, Safiye (2007), *Kadıköyü'nün Romanı*, Kubbealtı Neşriyatı.
- Ertem, Sabri (2001), *Çıkrıklar Durunca*, Otopsi Yayınları, İstanbul.
- Esen, Nüket (1992), "Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansıması", *Sosyo-Kültürel*

- Değişme Sürecine Türk Ailesi*, C. 1. s. 660–676.
- Esendal, Memduh Şevket (1988), *Ayaşlı ile Kiracıları*, Bilgi Yayınevi.
- Esendal, Memduh Şevket (1988), *Miras*, Bilgi Yayınevi.
- Faroqhi, Suraiya (2008), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam, Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Fazlı Necib (1929), *Saraylarda Mecnunlar*, İstanbul Devlet Matbaası.
- Fazlı Necib (1930), *Külhani Edipler*, Milli Eğitim Yayınları.
- Findley, Carter (1996), *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Göle, Nilüfer (2004), *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları.
- Gözcü, Sevim (2004), *Ayaşlı ile Kiracıları'nda Anlatıcı Sorunsalı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gülbay, Tabip (2008), “Memduh Şevket Esendal’ın Toplumsal ve Siyasal Görüşleri”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Güntekin, Reşat Nuri (1963), *Yeşil Gece*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri (1997), *Miskinler Tekkesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Güntekin, Reşat Nuri (2007), *Çalıkluşu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan (2004), *Kör Ayna Kayıp Şark*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1967), *Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)*, Bahar Matbaası, İstanbul.
- Gürpınar, Hüseyin Rahmi (1982), *Kokotlar Mektebi*, Atlas Kitabevi, İstanbul.
- Gürtuna, Sevgi (1999), *Osmanlı Kadın Giysisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Hisar, Abdülhak Şinasi (2008), *Çamlıca'daki Eniştemiz*, YKY, İstanbul.
- Issı, Ahmet Cüneyt (2004), “Toplum Mühendisliği Bağlamında Kanon-Edebiyat İlişkisi”, *Hece*, (Hayat-Edebiyat-Siyaset Özel Sayısı), S. 90-91-92, Haziran-Temmuz-Ağustos, ss. 360-370.
- Işın, Ekrem (1992), “Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C. I, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, ss. 216-227.
- Kaflı, Kadircan (tarihsiz), *Kösem Sultan*, Ahmet Sait Matbaası.
- Kaflı, Kadircan (1944), *Turhan Sultan*, Yeni Mecmua Neşriyatı.
- Kaplan, Mehmet (2004), “Gazi Tipi”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karakurt, Esat Mahmut (2009), *Ankara Ekspresi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri Karaosmanoğlu (2004), *Hüküm Gecesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004), *Bir Sürgün*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004), *Kiralık Konak*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004), *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004), *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2004), *Sodom ve Gomora*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karpat, Kemal (1971), *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (1966), *Savcı Bey*, Atlas Kitabevi.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (1969), *Fatih Feneri*, İstanbul.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (1972), *Patronahılar*, Oya Matbaası, İstanbul.
- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (2004), *Sarı Benizli Adam*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

- Kozanoğlu, Abdullah Ziya (2005), *Türk Korsanları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal (2001), *Üç İstanbul*, Oğlak Yayınları.
- Mardin, Şerif (2006b), “Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma”, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları.
- Meriç, Nevin (2000), *Adab-ı Muaşeret: Osmanlıda Gündelik Hayatın Değişimi (1894-1927)*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- (Morkaya), Burhan Cahit (1925), *Coşkun Gönül*, Burhan Cahit Matbaası.
- (Morkaya), Burhan Cahit (1931), *Şeyh Zeynullah*, Köroğlu Matbaası, İstanbul.
- (Morkaya), Burhan Cahit (1933), *Cephe Gerisi*, Kanaat Kütüphanesi.
- Narlı, Mehmet (2002), *Orhan Kemal’in Romanları Üzerine Bir İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Oktay, Ahmet (1993), *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Onaran, Mustafa Şerif (2005), “Ayaşlı ile Kiracılarını Yeniden Okurken”, *Varlık*, Ocak, ss. 34-37.
- Ortaylı, İlber (2004), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayınları, İstanbul.
- Örgen, Ertan (2002), “Üç İstanbul Romanında Anlatıcı ve Bakış Açısı”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, Bahar, ss. 163-179.
- Özbilgen, Erol (2004), *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Adab-ı Osmaniye*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Parla, Jale (2002), *Babalar ve Oğullar; Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Parla, Jale (2004), “Edebiyat Kanonları”, *Kitap-lık*, “Edebiyat Kanonu”, Sayı: 68, Ocak, ss. 51-53.
- Rauf, Mehmet (1998), *Halas*, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Safa, Peyami (1987), *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yayınevi.
- (Sertelli), İskender Fahrettin (1929), *Abdülhamit ve Afrodit*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul.
- Sertoğlu, Murat (*tarihsiz*), *Çakırcalı Mehmet Efe*, Güven Basımevi, İstanbul.
- Sevengil, Refik Ahmet (1941), *Perdenin Arkası*, İstanbul.
- Soku, Ziya Şakir (1943), *Gavur Memet*, İstanbul.
- Sümer, Faruk (1955), “Osmanlılarda Kadın ve Aile Hayatı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, Sayı 67, Temmuz, C. 6, ss. 3934-3944.
- Şafak, Elif (1999), “Hegemonik Erkekliğin Gölge Oyuncuları: Sinekli Bakkal”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 81, Yaz, ss. 179-193.
- Talu, Ercüment Ekrem (1939), *Sabir Efendi’nin Gelini*, Gayret Kitabevi.
- Talu, Ercüment Ekrem (1945), *Çömlekoğlu ve Ailesi*, Berkalp Kitabevi, Ankara.
- Talu, Ercüment Ekrem (1988), *Kan ve İman*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Talu, Ercüment Ekrem (*tarihsiz*), *Kodaman*, Semih Lütfi Matbaası, Yayın yeri yok.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1992), *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1996), *Beş Şehir*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- (Tek), Müfide Ferit (2002), *Pervaneler*, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Timur, Taner (2002), *Osmanlı Türk Romanında Tarih, Toplum, Kimlik*, İmge Kitabevi.
- Toska, Zehra (1998), “Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”, *75 Yılda Kadınlık ve Erkekler*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Törenek, Mehmet (1999), *Hikâye ve Romanlarıyla Mehmet Rauf*, Kitabevi Yayınları, İstan-

bul.

- Tunaya, Tarık Zafer (2004), *Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan, Refik (1992), "Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 82-91.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl (1949), *Barbaros Hayrettin Geliyor*, Ankara.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl (1952), *Sultan Yıldırım Bayezit*, Akba Kitabevi, Ankara.
- Tülbentçi, Feridun Fazıl (1958), *Osmanoğullar*, İnkılâp Kitabevi.
- Yalçın, Alemdar (2006), *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları.
- Ülgener Sabri (1981), *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri ile Bir Portre Denemesi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Ülken, Hilmi Ziya (1941), *Yarım Adam*, İstanbul.
- Ulağlı, Serhat (2006), *İmgebilim "Öteki"nin Bilimine Giriş*, Sinemis Yayınları, Ankara.
- Uğurcan, Sema (1984), "Kiralık Konak ve Tatarcık'ta Nesiller", *Mehmet Kaplan'a Armağan*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Yesari, Mahmut (1932), *Su Sinekleri*, Sühulet Kütüphanesi.